

PREVZETE PRVINE SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (GLASOVI, PISAVA, OBLIKE, TVORBA, BESEDE)*

V slovenskem knjižnem jeziku je sorazmerno veliko iz drugih jezikov prevzetih prvin, deloma že v pisavi in celo v glasovih, precej v oblikah, mnogo pa v besedah, besedotvornih formantih in načinih. S tem v zvezi je več nerešenih problemov, ki so — obenem z zgodovinskimi razgledi po zadevni jezikoslovni literaturi — predmet te razprave.

The Slovene literary language has a comparatively high amount of loan-elements: partly already in orthography or even in sounds, quite a few in forms, and a great many in words, formative elements, and types of word-formation. In this area there are several as yet unsolved problems which are — together with historical surveys of the relevant linguistic literature — the subject of the present treatise.

Prevzete prvine so izraz, ki ga (raje kot tudi možni izraz »neavtohtone prvine«) uvajam namesto doslej rabljenih izrazov tuj in izposojen, v zvezi z leksikalnim inventarjem slovenskega jezika pa tujka oz. izposojenka, med drugim tudi zato, ker pojmovna določitev besednih znamenj tujka oz. izposojenka ni jasna. O tem se je lahko pričati iz naslednjega.

Slovenska slovnica štirih avtorjev, ki se nekako opira na Breznika,¹ glede izposojenk trdi, da so v starini prevzete besede, ki jim je jezik

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ, Beograd 1972.

Osnutek te razprave je predavanje Neavtohtone prvine slovenskega knjižnega jezika za Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, julija 1971 (prim. šapirografirani natis v publikaciji VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1971, 15. str.). Ista snov je bila obširneje obravnavana v 9 radijskih predavanjih od oktobra 1971 do junija 1972.

¹ Prim. O tujkah in izposojenkah, Dom in svet (dalje DS) 1906, 149—154. Str. 149: »Da dobimo potrebnih načel, moramo ločiti vse neslovenske besede v dve vrsti: prvič so besede, ki si jih je izposodil preprosti narod, občujoč sè sosedi ter jih vzel za svoje, ko jim je tuje zvoneče glasove spremenil v bližnje domače, to so izposojenke. Te pišemo v knjigi v domači obliki, zato moramo postaviti zanje načelo, ki ga vsi priznavajo: *izposojenke po domače*. V drugo vrsto moramo dati vse one besede, ki jih rabimo navadno v znanstvu, v tehniki in sploh v omikanem svetu ter jih pozna le tisti, ki je zvedel za nje po izobrazbi, po kakršnikoli že. To so pa tujke e./... Te pišimo po načelu/*tujke po tuje*.« — Str. 150: »Skrabcu (Cv. 21. 11.) so izposojenke še besede kot *admiral, eventualno, normalen, plural, violončel*.« Breznik še pripominja, da

že dal domačo glasovno obliko, govori pa jih ljudstvo. Za sposojenko bi bila važna torej predvsem starost prevzema, tj. nekako še pred naselitvijo Slovencev v alpskem in prialpskem svetu in kratko dobo za tem, nato domača glasovna oblika (in pač tudi oblikoslovna) ter razširjenost med ljudstvom. Po tej odločitvi bi bile razen tega vse sposojenke neslovanskega izvora (Breznik bi take izposojenke imenoval ljudske tujke). Poleg takih starih sposojenk pa bi imeli še mlade sposojenke, večji del izposojene iz nemščine, ki so deloma neprilagojene oblikoslovnim lastnostim slovenskega jezika (prim. *zleht ali fajm*) »in niso vredna in potrebna sestavina« našega jezika. Tretja vrsta sposojenk so tako imenovane slovanske sposojenke, tj. besede iz »slovanskih jezikov, presa/jene/ v slovenski knjižni jezik«.²

In kaj so tujke? Po istem viru so to »/m/lade besede, sprejete zlasti iz klasičnih in romanskih jezikov ter iz angleščine. Vstopajo s tiskano besedo, niso ljudske in se ne ravnaajo po slovenskih glasovnih zakonih. Zanje je značilno, da so mednarodne kulturne besede, prinaša jih nagli razvoj znanosti in tehnike. Najbolj rabljene prehajajo iz časnikov tudi v ljudski jezik.«³

S tako definicijo sposojenk in tujk se je težko sprijazniti že zaradi tega, ker je nekonsistentna; tako se npr. pravi za tujke, da niso ljudske, hkrati pa da najbolj rabljene prehajajo v ljudski jezik. Komaj se bomo strinjali z mislijo, da tujke prihajajo med ljudi le iz časnikov, ne pa npr. tudi neposredno s predmetom (primerjaj besedo *najlon*, *džip*, *džez*). V kakšnem smislu je mlada beseda *arthritis*? In kakšnih slovenskih glasovnih zakonov ne upošteva npr. beseda *avto*? Zakaj poimenovati prevzete besede iz nemščine drugače kot tiste iz angleščine ipd.

Izraz *prevzeto* se nanaša enostavno na vse, kar je v slovenski knjižni jezik prišlo od drugod — iz drugih jezikov, npr. germanskih,

so Bežku (LZ 1892, 114) tujke samo besede tipa *Collegium Marianum*, tj. »v deblu in končnici nespremenjene«. — Prim. še Breznikovo razpravo iz Casa 1909, *Slovanske besede v slovenščini* (tudi kot posebni odtis, 46 str.). Tu na začetku dokaj obširno razpravlja tudi o adaptaciji prevzetih besed sploh. — Breznikovo pojmovanje prevzetega ima modificirano že S. Bunc (Tujke v slovenskem knjižnem jeziku, (Jezik in slovstvo (dalje JiS) 1964, str. 58—62) tako: Izposojenke: »Besede, ki jih je naša živa govorica tako predelala in svojim prinačila, da zvenijo navadnemu človeku čisto domače in da jih utegne le strokovnjak ločiti od prave dediščine stare slovanščine.« Tujke: »Besede, ki jih ne presnavljamo več po zakonih našega jezika, ampak jim puščamo osnovno obliko popolnoma ali domala nespremenjeno.« Na splošno o prevzetih prvinah: Slovenski jezikovni priručnik za tehnike, Lj. 1969, str. 42—73. — J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik (dalje SKJ) 4, Lj. 1970, str. 122—142. — Prim. tudi F. Bezlaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Lj. 1967, zlasti str. 28 in sl.

² Vse navedene po izdaji 1964 (dalje Ss 1964), str. 125, 126 in 127.

³ N. m., str. 128.

grškega, latinskega, romanskih, slovanskih itd., pa celo iz slovenskih narečij, ki niso podlaga slovenskemu knjižnemu jeziku. (Za poslednje prim. iz prleškega narečja besedo *gostüvanje*, iz koroškega *dečva*, v pomenu »dekle«, iz primorskega oz. severozahodnega *čeča*, prav tako »dekle«.) V tem smislu so za slovenski jezik prevzete tudi besede kot *cerkev*, *hiša*, *kmet*, *vin*, *kotel*, *brajda*, *križ* itd.

Vendar nikakor ne more biti naš namen, da bi prevzete prvine obravnavali v tej brezbrežni širini, saj bi se v okviru dovolj širokega obdobja skoraj moralo postaviti vprašanje, kaj pa potem v slovenski jezik ni prevzeto oziroma kaj je prvotno naše. Svoje obravnavanje prevzetega bomo torej omejili zlasti na tiste primere, ob katerih v kakršnikoli obliki še čutimo neavtohtoni izvor, to pa bodisi na podlagi neprilagojenosti strukturnim lastnostim posameznih plasti slovenskega knjižnega jezika (npr. glasovne, naglasne, pisne, oblikoslovne, pomenske, skladijske, slovanske) bodisi na podlagi posebne stilistične zaznamovanosti nasproti domačim (ali podomačenim) vzporednicam. Takih prevzetih jezikovnih prvin pa, ki so danes jezikovno in stilistično neopazne sestavine našega knjižnega jezika, načeloma ne bomo obravnavali.

Izraz prevzeto se s tradicionalnima izrazoma izposojenka in tujka ujema torej le v toliko, da zajema pretežno prvotno neslovenske besede (in sploh prvine katerekoli plasti jezikovnega ustroja), ni pa načelno važno, kdaj je taka prvina bila sprejeta in iz katerega jezika, tj. slovanskega ali neslovenskega ali celo iz narečja.

I

O prevzetih p i s n i h prvinah slov. knj. jezika se je pisalo že veliko.⁴

Kot je znano, ima slovenska abeceda za zapisovanje 29 fonemov. slov. knjižnega jezika le 25 črk: i u e o a — v m n r l j — p/b t/d k/g s/z š/ž — c č f in h. Črki *i* in *u* zaznamujeta prednji in zadnji samoglasnik najvišje lege, črki *e* in *o* samoglasnike srednje lege, tj. ozka in široka *e* in *o*

⁴ Jože Toporišič: Popravljen slovenski slovar. JiS 1965, 209—217, poglavje Pisava tujih lastnih imen in tujk, str. 213—215. — Mesto tujk in tujih lastnih imen v glasovnem, pravopisnem in sklanjatvenem sistemu slovenščine; radijsko predavanje l. 1966, natisnjeno v: Jezikovni pogovori II, CZ, Ljubljana 1967, str. 142—148. — Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom, JiS 1969, str. 184—190, zlasti poglavje Besede iz narečij in tujih jezikov v knjižnem jeziku, deloma tudi Pisanje skupaj in narazen sestavljenih besed. — Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v slovarju slovenskega knjižnega jezika I. Radijska predavanja 1970/71, natis: Slavistična revija (dalje SRL) 1971, 55—75, 222—229. — Vsiljen stič z Ioannesom Gradišnikom ali tuje proti domačemu. Tedenska tribuna (dalje TT), 10. 12. 1970, str. 3. Nadaljevanje te polemike: TT 17. 12. 1970, str. 9; 13. I. 1971; 20. I. 1971. —

ter polglasnik *a*, črka *a* pa srednji samoglasnik najnižje lege. Črki *i* in *u* izjemoma zaznamujeta tudi glasova *j* in *u* (npr. *bo imela, nauk*), črka *v* poleg *v*-jevskih glasov tudi *u* (npr. *črv, vtem*), črka *l* pa poleg lateralnega jezičnika (*lipa*) še glas *u* (npr. *dal, pral*) ali celo *u* (*potrl*). Samo glas *dž* zaznamujeta dve črki.

Glede soglasniških glasov veljajo na sploh pravila, da jih v morfemih pišemo zmeraj le tako, kot jih izgovarjamo pred samoglasnikom, torej *zid* z *d* na koncu, ker govorimo *zida*, *svatba* s *t* pred *b*, ker govorimo *svata*, *siv* z *v* na koncu, ker govorimo *siva*, *bel* z *l* na koncu, ker govorimo pred samoglasnikom *l*, tj. *bela*. Itd. Izjeme od tega pravila so: pisava besed tipa *volk, žolna* z *l*; predlog *s* pred nezvenečimi soglasniki namesto *z*, kot ga pišemo pred samoglasniki (in sploh zvenečimi soglasniki), š na koncu osnov pred priponami *-ki* (*moški*), *-tvo* (*moštvo*), *-tven* (*moštven*) ipd., čeprav sicer pred samogl. pišemo *ž* (*moža*), *m* pred pripono *-ba* (*shramba*) proti siceršnjemu *n* (*shraniti*), *-sti* in *-st* v nedoločniku (*lesti, lest*), čeprav sicer pišemo *z* (*lezem*).

Sploh lahko rečemo, da se v slovenskem knjižnem jeziku en glas načeloma zaznamuje z eno samo črko (izjema je *dž*); dogovorjeno imamo tudi pisavo skupaj, ko gre za besedo, in kategorije, ko posamezne besede pišemo z veliko začetnico. In še to in ono v zvezi s podajanjem skladenskih pojavov v pisavi (velika začetnica na začetku samostojnega stavka).

To so načela slovenske pisave. Dolga stoletja so v glavnem veljala ne le za zapis domačih besed, temveč tudi sploh za vse v slovenski jezik prevzete besede (lastna imena za enkrat puščamo ob strani).⁵

O tem se lahko prepričamo na primer iz znane Cigaletove Znanstvene terminologije,⁶ ki piše npr. *kabala, kabinet, cezura, analiza, koeficijent* ipd. — Opaža pa se vendarle že tu neka težava: po izvoru latinske pisne zveze tipa *i + V* (*V* zaznamuje samoglasnik), kar se v slovenskih ustih

Slovenski knjižni jezik, četrta knjiga, Ljubljana 1970, Poglavlje Pisava in izgovor tujk, str. 140—141. — Slovenščina in zemljepis. O pisavi zemljepisnih imen v Velikem atlasu sveta. Delo (dalje D) 1971, 16. 42. — Zemljepiščeva slovenščina, D 1972, 7. 1. — Jakob Rigler: H kritikam pravopisa, pravo-rečja in oblikoslovja v SSKJ, SRL 1971, 453—462, z navedeno drugo literaturo v zvezi s kritiko SSKJ. Iz starejše literature: Anton Breznik, Ocenjevalec Slovenskega pravopisa. Slovenec 1963, 262, str. 5; 263, str. 5; 265, str. 5; 266, str. 5; 267, str. 5; 269, str. 5; 272, str. 5 (z ustrezno literaturo). — Stanislav Škrabec, Nekoliko slovnice za poskušnjo, poglavje O pisanju tujih besed, zlasti lastnih imen. Jezikoslovni spisi (dalje JS) II, Ljubljana 1921, str. 19—27 (prvič natisnjeno v Cvetju z vertov sv. Frančiška (dalje CF) 1893, števil. 6 in 7.

⁵ V prevzetih besedah iz latinščine se je vendarle upoštevala premena nezvočnikov v izglagolskih samostalnikih tipa *agirati* → *akcija*.

⁶ Izšla l. 1880.

glasi kot $i + j + V$, se včasih kar ohranjajo; tako se poleg *kalcij* ali *koeficijent*, *Azijan*, *aksijom*, *dijamant*, *diferencijal*, *apatija* nedosledno pišejo *kolonialen*, *diafragma*, *diluvialen* ipd.

S. Škrabec je pisal po načelih za navadne slovenske besede, npr. tudi *hijat*. Utemeljeval je to takole: »Slovenščina tujim besedam ni naklonjena kaker npr. nemščina, zlasti pa se ne kaže deržati v deblih izvirnega, tujega pravopisa, ko morajo končnice slovenske biti. Pisatelji tudi ne smejo misliti, da bi se imel naš narod učiti vseh raznih evropskih pravopisov, da bo mogel tuje besede, zlasti lastna imena prav brati. /.../ Vsaj v knjigah in časnikih prostemu narodu namenjenih naj se torej tuje besede, zlasti tuja lastna imena po izreki pišejo; v oklepkih naj se pristavi tudi v izvorni pisavi, ako tisto ime ni sploh znano. Pa da ne bomo imeli brez potrebe dveh raznih načinov, bi bilo najbolje, da bi se vselej in povsod pisalo po izreki, saj sicer tudi izobraženi bravci kaj pogostoma ne zadenejo prave.«⁷

Že čez slabo desetletje pa se je, v glavnem po zaslugi A. Breznika, začelo vse bolj uveljavljati načelo, da je treba grško-rimske in zahodno-evropske prevzete besede pisati tako, kot se pišejo v izvirnem jeziku. To stališče je Breznik v izredno ostri obliki formuliral l. 1906: »Nagibajmo se k originalu, ne od originala stran! Ne tujk sprejemati in potvarjati, ampak jih hraniti — če že ne popolnoma, vsaj, kolikor se največ dá — v njih tuji obliki. Znanstveno najbolj opravičeno in najpametnejše bi seveda bilo, z avreči sedanje načelo ter /.../ pisati tujke s tujimi črkami! Vsak, ki bi temu resno ugovarjal, bi se s tem izdal, da ne ve, kaj je tujka. Tujke niso za vsakdanjo pisavo in ne za vsakega človeka! Njih raba bi morala biti jako redka. Služiti nam morajo le v znanstvu, tehniki in podobnem ali v kaki posebni stvari, za katero nimamo izraza. Kdor piše tujko tam, kjer z domačo besedo pošteno izhaja, potiska domačo besedo v kot in daje čast tujki! Po pravici se pritožujemo, da v današnjem času ne zna že nihče več v domačem jeziku govoriti. Ali bi ne zajezili njih povodnji s tem, če bi jih v tuji obliki pisali, ter ljudem bolj odtujili? Vsaj preprosti človek, ki ne ume tistih tujek, ki jih piše, bi jih pustil pri miru. /.../ V posebni meri velja to za tujke, sprejete iz modernih jezikov. Za te moramo z vso odločnostjo zahtevati, da se pišejo v tuji obliki, ker nam ne služijo za potrebo, ampak skoro samo za parado. Če se kdo hoče postavljati z njimi, ga ne zavidamo, a to hočemo od njega, da jih rabi v tuji obliki, da ne dela zmešnjave tistim, ki jih ne razumejo. /.../ O sancta simplicitas, si mislim, ko slišim preproste ljudi govoriti o zlobnih »kli-

⁷ Nekoliko slovnice za poskušnjo, n. m., str. 19–20; CF XII, 1893, št. 6 b.

kah« (clique) hribovskih odbornikov; privoščim jim, če jih doleti poštena »blamaža« (blamage), in ljudje imajo prav, ko pravijo, da jih bodo »bojkotirali« (boycottirati) itd. Nikdar bi se ne bil »niveau« naših kravjih dekel in trdih kmetiških mož tako povzdignil, ako bi moderne tujke pisali v tuji obliki! Pišimo vendar tujke drugače nego domače in vdomačene besede, da bo ljudstvo ločilo tuje od domačega!⁸

Kakor navedek jasno kaže, izvira Breznikov odpor zoper podomačeno pisavo prevzetih besed iz purističnega odnosa do besed tujega izvora. Ta odpor je le deloma upravičen, popolnoma neupravičeno pa je zaradi tega komplicirati pisno podobo slov. knjižnega jezika; vsakomur je jasno, kako malo resnična je npr. Breznikova misel, da bi nam bile besede iz modernih jezikov (še manj pa grško-rimskega izvora) nepotrebne.

Ta zgrešena načela, porojena sicer iz goreče ljubezni do slovenske besede, je začel nato Breznik tudi uveljavljati, zlasti v slovenskem pravopisu, ki ga je izdajal. Iz pravil svojega Slovenskega pravopisa 1920 je izpustil Levčevo poglavje o slovenski abecedi (v slovenski pravopis se ni vrnilo do današnjega dne), kjer je bilo izrecno formulirano: »Tujih črk *ch, ph, q(u), rh, x, y* ne rabimo v slovenščini; nadomeščamo jih s *k (h), f, k(v), r, t, ks, i*.⁹ To je veljalo za občna imena in za grško-latinska lastna; zlasti romanska in germanska lastna imena pa so se seveda pisala tudi s temi znamenji. V Slovenskem pravopisu 1920 je Breznik svoje stališče o pisavi prevzetih besed uveljavljal le v citatnih besedah (*à la* (fr) — *a posteriori* (modroslovno), *atelier* (fr) delavnica), močneje pa v Slovenskem pravopisu 1935, kjer je že prva beseda, in sicer necitatna, pisana po tuji pravopisni navadi (*abbé abbéja*). Na isti strani najdemo še *abiturient, abreviatura, adagio* (adverb), *ad hoc* (lat.), poleg *adijo, adjutum, adjutant*. Ogromna večina besed pa je vendarle še pisana po pravilih za zapisovanje avtohtonega besedja.

Breznik je s svojimi stališči odprl pot tuji pisavi nelastnoimenskih, tj. občnih imen ali besed v slovenskem knjižnem jeziku; z zelo verjetnim vplivom na sestavljalca grško-slovenskega slovarja, Antona Doklerja,¹⁰ pa je sopovzročil nedomačo pisavo grških in latinskih imen, kar je postalo posebno očitno, po Sovretovi zaslugi, v Slovenskem pravopisu 1962. — Novi slovar slovenskega knjižnega jezika piše prevzeto besedje v ve-

⁸ O tujkah in izposojenkah, DS 1906, 149—154.

⁹ Fran Levec, Slovenski pravopis, 1899 (dalje SP 1899), § 6, str. 5—6.

¹⁰ Grško-slovenski slovar. S sodelovanjem dr. A. Breznika in dr. Fr. Jeréta, profesorjev knezoškofijske gimnazije v St. Vidu, sestavil Anton Dokler, profesor C. kr. I. državne gimnazije v Ljubljani. Ljubljana 1915. Prim. zlasti VII. stran uvoda, kjer se kot zagovornik izvirnega pisanja lastnih imen navaja dr. Josip Tomišek (*Antibarbarus* 1910, 47—60, tj. poglavje Pisava tujih, posebno latinskih in grških imen v slovenščini).

čini primerov po slovenskih pravopisnih zakonih za domače besede, vendar pogosteje brez potrebe tudi tako kot v jeziku, iz katerega take besede prihajajo (prim. moja že navedeno kritiko tega slovarja).

Osebnostno stojim na stališču, da bi bilo za slovenski knjižni jezik najenostavneje pisati prevzete besede po pravilih za zapis navadnih slovenskih besed in da bi se to dalo z lahkoto tudi uresničiti, ko ne bi bilo prav zagrizenih privržencev Breznikovega načela.¹¹

Kakšna korist pa se nam obeta od pisave po tujih pravopisih? — Njeni zagovorniki menijo, da slovenskega človeka odvrača od rabe tujk in ga spodbuja, da bi zanje našel ali skoval domač izraz; da je slovenskemu okusu primernejša, in sicer do te mere, da imajo npr. prevajalci podomačeno pisavo za nekulturno ali celo barbarsko; da so je pač vajeni, zlasti iz zahodnoevropskih jezikov, pa tudi iz daljšega domačega izročila.

Misel o tem, da bomo tujke iz našega jezika pregnali s tem, da jim bomo ohranjali tujo pisno podobo, je tako očitno naivna, da je sploh ni treba zavračati. S tujo pisavo v večini zares dosežemo le neprimeren izgovor ali nerazumevanje (ljudje npr. po črki govorijo *vekend* ali celo *jaz*, dostikrat pa prav zaradi tuje pisave ne vedo, za kaj gre).¹²

Pa argument o okusu? Tu gre za kompleks manjvrednosti in za nepremišljeno posnemanje tega, kar imajo drugi, tj. na Zahodu. Če je dana pisava vseh angleško govorečim, mora biti tudi nam! — Toda slovenski slovarji tujk¹³ kažejo, da so se naši predniki odločili imeti v tem svoj prav, zato so načeloma vse sprejete besede pisali po domače, in se velika večina še sedaj tako piše. Potemtakem je pregrešek proti dobremu slovenskemu okusu ravno pisava po tuje, ne po domače. In v sporu z našim izročilom so tisti, ki bi radi, da se prevzete besede ne bi pisno domačile. S tujo pisavo so začeli odtujevati že latinska in grška lastna imena in množico zemljepisnih imen, ki smo jih imeli že podomačena.¹⁴

¹¹ Prim. moja oceno novega slovarja slov. knj. jezika in zlasti polemiko z glavnim reprezentantom Breznikove smeri, Janezom Gradišnikom (lit. navedena zgoraj v točki 4). Odpor zoper t.i. fonetično, tj. fonološko pisavo, živi zlasti med nekaterimi prevajalci, zbirajočimi se zadnje čase okrog občasno izhajajočega šapirografiranega glasila Mostovi. Podrobna literatura o tem je zbrana v Riglerjevem sestavku H kritikam ..., cit. zgoraj v točki 4, obj. v SRL 1971, št. 4, 1972, št. 2.

¹² Kot citira v svoji knjigi J. Paternost, se na ljubljanskem trgu l. 1967 nista sporazumela branjevka in kupec: on je želel *grejprut*, ona pa je prodajala *grape fruit* (tako je pisalo na tablici). Tudi zveze med *džez* in *jazz* še zmeraj marsikdo ne vzpostavi. In zakaj bi bilo tujko lažje spodrinuti z domačim izrazom, če je pisana po tujem pravopisu?

¹³ Najobsežnejšega je sestavil *France Verbinc*: Slovar tujk, CZ, Ljubljana, 2. izd. 1970, 770 str.

¹⁴ Če bo šlo tako naprej, se kmalu ne bomo več smeli voziti *na Reko*, ampak samo še *v Rijeko*, če ne celo *u Rijeku*, kmalu bo napaka tudi *Pariz*, ker Francozi vendar pišejo *Paris*.

Argument o navadi. To tujčevanje v pisavi sploh ni tako staro. Razen tega pa veljajo poleg načela dvomljive udobnosti za prevajalce in pisce v jeziku še druga, npr. načelo ustreznosti duhu jezika, gospodarnosti, izročila. Zato tudi zavračamo zgledovanje po tujih jezikih. Probleme slovenskega jezika naj si rešuje slovenski jezik sam, brez varuštva velikih zahodnoevropskih jezikov in njihovih slovenskih prevajalskih in dendijskih apostolov. Priznati mu moramo samosvojost tudi v tem.

II

Pri prevzetih glasoslovnih prvinah¹⁵ slovenskega knjižnega jezika se omejujem predvsem na glasove, tj. samoglasnike in soglasnike. Slovenski glasovi so razviti iz skupne praslovanske dediščine, zato ni nič čudnega, če mnoge izmed njih nahajamo tudi v drugih slovanskih jezikih, zlasti seveda v nam najbližjem, hrvaškem. Vendar lè imamo glas, ki je k nam prišel s prevzetimi besedami in se utrdil na dotlej praznem mestu našega soglasniškega sestava: to je glas *dž*, zveneči parni šumevec h glasu *č*. Imamo ga v besedah kot *Madžar*, *džungla*, *džéz*, *džém*, *džin*, *džip*, *bridž*, *džamija* ipd. Ta glas je v slovenskem knjižnem jeziku pravi fonem, tj. z njim je v t.i. besednih parih z najmanjšo možno glasovno razliko mogoče razločevati pomen: npr. *džéz* (vrsta glasbe) proti *éz* (prislov) ali *džém* (vrsta marmelade) proti *čem* (npr. *po čem*), ali *džin* (vrsta alkoholne pijače) proti *čin* (stopnja pri vojaki), ali končno *džipka* (majhna *džipa*) proti *čipka* (po Slovarju slovenskega knjižnega jezika »luknjičast okrasni izdelek iz sukanca«).

Besede z glasom *dž* prihajajo k nam ali iz madžarščine ali iz srbohrvaščine (oz. z njunim posredovanjem) ali pa iz angleščine (ali z njenim posredovanjem) ipd. V (pol)pretekli dobi smo se tega glasu otepali, kolikor se je le dalo. Tako je, že veliko prej, naše ljudstvo prvotni *džep* poenostavilo v *žep*, pozneje pa naš meščanski svet *pidžamo* v *pižamo*, še sedaj se govori tudi *menežer* namesto in poleg *menedžer*. Vendar se je s časom čut za tujost tega glasu izgubil, in tako beseda *Madžar* ni bila spremenjena v *Mažar*, poleg *pižama* se govori tudi *pidžama* — zamenjati besede *džungla* ali *džamija* ali *džem* ali *džip* in podobne z besedami *žungla*, *žamija*, *žem*, *žip* pa, kolikor vem, menda niti poskušali niso nikoli. Tako je torej glas *dž* postal neopazen del glasovnega inventarja slovenskega knjižnega jezika.

¹⁵ Glede literature prim. zgoraj pod točko 4. Dodati je še: *A. Breznik*, Slovanske besede v slovenščini, zlasti str. 17—19, *Cas* 1919, poseben odtis istega leta, 46 str. — *Jože Toporišič*: Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962. JiS 1962/63, str. 138—143, 167—173, 206—211, zlasti str. 142—143, 172, 210—211.

Kot nekak odmev nekdanjega zavračanja glasu *dž* pa je deloma še živo odklanjanje domačega pisanja glasu *dž* s črkama *d* in *ž*. Tako opazam odpor proti domačemu pisanju besede *džez*, medtem ko se beseda *džudo* po pisavi tudi govori *judo*. Podobno nepotrebno zavračanje podomačene pisave kot pri *džezu* imamo še pri besedi *džentlemen*, ki jo po angleščini trdovratno pišejo *gentleman* v precejšnji meri prav tudi zaradi »nedomačega« *dž*.

Medtem ko je glas *dž* danes nepogrešljiv del slovenskega glasovnega sistema, pa je docela drugače z množico glasov, ki nam jo zlasti pod vplivom nepodomačene pisave nekaterih slovenskih besed, posebno pa tujih lastnih imen, vsiljujejo posebno nekateri napovedovalci, reporterji in dopisniki slovenskega radia in televizije. Tako se sem ter tja sliši izgovor *uiski* namesto slovenskega *viski*, da lastnih imen posebej niti ne omenjam: skoraj redno slišimo izgovor *uošingtən*, *premje hiθ/his* ipd. namesto slovenskega *vašington* ali *vošingtən*, *premje hit* ipd.

Ali napovedovalcem, reporterjem in dopisnikom slovenskega radia in televizije kdo daje instrukcije za tak napačen izgovor ali pa si kar sami prikrajajo merila zanj, ne vem,¹⁶ moja večkratna opozorila pa tudi niso zalegla, morda prav zaradi tega, ker so bila povedana neopazno. Vprašati pa se moramo še, ali se to napačno početje, tj. izgovorjava po jeziku, iz katerega beseda prihaja, morda opira na kak jezikovni nazor, morebiti celo formuliran ali vsaj implicitno dan v kakem našem vidnejšem jezikoslovnem delu.

Človek bi pričakoval, da bo kaj takega našel najprej v Slovenskem pravopisu,¹⁷ ki obsega tudi pravorečje. Vendar v uvodnem (teoretičnem) delu tega priročnika ni posebnega poglavja o izgovorjavi prevzetih

¹⁶ Vodja napovedovalcev ljubljanske RTV je v D (20. V. 1972) zapisal, da se napovedovalci pri tem ravnaajo po internem priročniku, ki so ga sestavili F. Jakopin, dr. J. Orešnik in dr. M. Skubic — rusist, germanist, romanist. (Seveda take stvari spadajo v kompetenco slovenistov!) — F. Jakopin, npr., piše v tem priročniku, da se ruska imena in naslovi v slovenskem besedilu lahko tudi le »deloma prilagodijo slovenskemu glasovnemu sistemu« in v tem smislu navaja izgovor *Trenjof* za rus. pisano *Trenev*, dopušča akanje, nasprotje mehko/trdo pri soglasnikih; v imenih iz poljščine dopušča nosni izgovor, nasprotje trdo/mehko, trojni *l*, razliko med *i* in *y*, *ń*; v čeških imenih *ř*, dolžine na samoglasnikih, mehke *t*, *d*, *n*; v makedonskih imenih izg. *k'* in *ǰ*, v madžarščini zelo palataliziran *d* namesto *dž* ipd. — J. Orešnik se v svojem delu priročnika samo izjemoma ozira na slovensko knjižno adaptacijo tujega glasovja; za (povsem poslovenjen/o/ angleščin/o/« priporoča namesto *θ* in *δ* slovenska *t* in *d*. To je tudi edini primer upoštevanja slovenskega knjižnega izgovora besed, ki v slov. prihajajo iz angleščine. Sicer je npr. za besedo *Churchill* naveden izgovor *'čecil*, *Buick* je podan kot *bjuik*; Slovenci pa prvo dejansko izgovarjamo *Cerčil*, drugo pa *bujk*. — M. Skubic pa slovenščine sploh ne upošteva in pač predvideva (kot tudi Orešnik skoraj brezizjemno), da bodo Slovenci izgovarjali vsa tuja lastna imena tako, kot se izgovarjajo v ustreznih jezikih!

¹⁷ Zlasti seveda v izdaji iz l. 1962.

besed. Pač pa najdemo že v uvodu primere za izgovor slovenskemu knjižnemu jeziku neznanih glasov: tako je na str. 67 za francosko pisani *Lisieux, Montreux* — v francoskem izgovoru je to *lizjō, mōtrō*, podan slovenski knjižni izgovor *lizje*; enako še *lizjejski, montre, montrejski*, in ne francoski *lizjōjski, mōtrō, mōtrōjski*. Temu se jezikoslovno pravi: tuji labializirani prednjejezični samoglasniki se v slovenskem knjižnem jeziku podajajo kot ustrezni nelabializirani, torej se *ō* zamenjuje z *e* ipd. Slovenski pravopis 1962 žal na drugem mestu (str. 68) ni bil dosleden in je za pisano *führer* in *menu* podal izgovor *fürer* in *menü* nam. pričakovane pravilnega *firer, meni*, kakor se to pri nas normalno izgovarja.

Tako torej v Slovenskem pravopisu 1962 ni enotnosti: na eni strani *lizje* in podobno namesto *lizjō*, na drugi *menü* in podobno namesto *menī*. — S primeri je v SP 1962 posredno tudi povedano, da se francoski nosni samoglasniki prenašajo v slovenščino kot ustni samoglasniki + *n* ali *m*: npr. za pisano *Montreux*, v francoski izgovorjavi *mōtrō*, je zabeležen slovenski izgovor *montre*, za pisano *Nantes* s francoskim izgovorom *nāt*, slovensko *nant*, za pisano *conferencier*, francoski izgovor *kōferasje*, slovensko *konferansje*; in tako še za *Cambrai*, francoski izgovor *kābre*, slovenski *kambre* ter za francosko pisano *fin de siècle* s francoskim izgovorom *fēdasjekl*, slovensko *fendāsjekl*. Pri prenašanju francoskih nosnikov v slovenski knjižni jezik po načelu ustni samoglasnik + *n* ali *m* je torej že Slovenski pravopis 1962 popolnoma enoten in dosleden.

Vsaj na prvi videz take enotnosti žal spet ni pri prenašanju angleškega širokega *o* v slovenski knjižni jezik: na str. 67 imamo namreč pisano *all right* podano z *olrajt*, na str. 69 pa *crawl* kot *kraul*, čeprav slovar angleškega jezika (veliki Webstrov npr.) za obe besedi navaja isti izgovor, tj. široki *o*. Tu gre torej za neenotnost pri podajanju istega glasu, pač na podlagi različnega dejanskega izgovora pri nas doma: v slovenščino sprejeta beseda *kravl* ima *a*, citatna beseda *olrajt* pa *o* za angleški široki *o*.

Slovenski pravopis 1962 daje torej na splošno dovolj enotne in slovenskemu knjižnemu jeziku ustrezne primere za prenašanje tujih glasov iz besed, prevzetih v slovenščino. Zato njegov uvodni del nikakor ni mogel biti spodbuda za omenjeno tujčenje v izgovoru prevzetih besed. Ker pa na žalost v uvodu pravopisa ni bilo popolne enotnosti in doslednosti obravnave (prim. *lizje proti menü*), zlasti pa zato, ker v uvodu ni bilo obdelano vprašanje, kako v slovenščini podajamo angleški predsamoglasniški dvoustnični *u*, je v slovarskem delu Slovenskega pravopisa 1962 prirejevalec črke dvojni *m* angleški dvoustnični *u* podajal namesto z slovenskemu knjižnemu jeziku ustreznim ustničnozobnim *o* kar z angleškim

dvoustničnim *u*; iz angleškega slovarja je torej enostavno prepisal izgovor *uiski*, *uikend*, *uestern*, namesto da bi ga bil adaptiral v *viski*, *vestern*, *vikend* (enako še *uilson* namesto *vilson*), kakor se v knjižnem jeziku pri nas v resnici govori. Zmotil se je samo pri besedi *Worcester*, ki ji je zapisal slovenski *v*, tj. *vuster*, namesto angleškega *uuster*.

To tujo izgovorjavo sem kritiziral že takoj po izidu novega pravopisa, leta 1963 v *Jeziku in slovstvu*, in mislim, da gre tistim besedam zasluga, če je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika sedaj zapisano, v slovarskem delu te zajetne knjige pa tudi uveljavljeno enotno, z vseh strani upravičeno načelo, da je »/i/zgovor tujk in narečnih besed /.../ podan po glasovnem sistemu knjižnega jezika«. ¹⁸ V tem pa, kot znano, ni ne labializiranih samoglasnikov (npr. *ü* ali *ö* — v slovarju se za prvega navaja npr. primer *firer*) ne nosnikov (*õ*, *ê* ipd.), pa tudi ne dvoustničnega *u* pred samoglasnikom (tip *uiski*) in seveda tudi ne zvenečega parnega soglasnika na koncu besede (tip *džez* ali *vikend*) ali samega polglasnika namesto polglasnika in *r* (tip *sər* za angleško variantno izgovorjavo *sə* poleg *sər*).

V slovenski knjižni jezik prevzete besede torej izgovarjamo z glasovi navadnih slovenskih besed; zato je, zlasti po izidu prvega zvezka Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki je v tem pogledu nesporno normativen, tuji izgovor tudi formalnopravno nezakonit oz. nepravilen in bi ga morali tudi na radiu in televiziji, kolikor ga gojijo, in videli smo, da v precejšnji meri, spet opustiti. S tem bo postala slovenska govorjena beseda teh dveh naših za množično obveščanje najvažnejših občil ne le manj afektirana in s tem bolj naravna, ampak tudi pravilnejša in bolj kulturna; saj sedaj marsikateremu napovedovalcu, reporterju ali dopisniku izgovor tujih glasov dela očitne preglavice. (Poleg tega je tak izgovor nedosleden, ker npr. upošteva »medzobni« *t*, ne pa ravno tako opaznega pridišnega izgovora nezvencih zapornikov ali npr. nemškega polglasniškega izgovora izglasnega *-e* ipd.)

Je pa neka stvar, ki jo je pri tem še dolžno razčistiti naše jezikoslovje, oz. glede nje zavzeti enotno stališče. To je glede tako imenovanih citatnih besed (in seveda besednih zvez in stavkov), kot jih imenujemo v novejšem času. Zarodek pojma citatna beseda je v bistvu podan že v Slovenskem pravopisu 1962, ¹⁹ kjer je zapisano, da nam »predvsem (tuji) prislovi, medmeti, pritrdilnice /.../ veljajo kot kratki citati«, istega ranga pa so »tudi samostalniki, ki jih rabimo navadno samo v prvem

¹⁸ 1970, § 177, str. XXIV.

¹⁹ § 70, str. 67.

sklonu«; za primer se navajajo *deus ex machina, don Kihot, fait accompli, faux pas, madame, lady* ipd.

Poimenovanje »citatna beseda« z določitvijo pomena se pojavlja v mojem sestavku Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom.²⁰ Tam so mi citatne besede oz. citatni izrazi v slovenskem knjižnem jeziku »/b/esede, ki obdržijo za slovenski knjižni jezik neobičajno glasovno podobo«. Dodal sem, da bi »/c/itadne besede kot take kazalo v slovarju tudi označiti«.²¹

Novi slovar slovenskega knjižnega jezika citatnosti žal ni zaznamoval, deloma pa je spremenil tudi definicijo citatne besede (»beseda iz tujega jezika ali iz narečja, ki se uporabi v kakem knjižnem jeziku v izvirni obliki«).²² Poleg tega je ta slovar za citatne besede v uvodu presplošno zapisal naslednji stavek: »Če pa velja beseda v tuji pisni obliki za citatno besedo, se lahko izgovarja tudi po glasovnem sistemu jezika, iz katerega je prevzeta.«²³ — Kako naj bi uporabnik slovarja vedel, ali je tuje pisana beseda citatna ali ne, če si tega ne upa povedati (ali ne zna povedati) niti Slovar slovenskega knjižnega jezika?

Mislím, da so prav zaradi tega zagovorniki tujega v slovenskem knjižnem jeziku začeli pojmovati prav vse ali skoraj vse po tuje pisane besede kot citatne in jih potem v skladu s svojim pojmovanjem prednosti tujega pred domačim začeli tudi izgovarjati »po glasoslovnem sistemu jezika, iz katerega /so/ prevzete«.

V svoji kritiki Slovarja slovenskega knjižnega jezika sem zato ločil prave citatne besede od na pol citatnih: prave citatne so »tiste, ki imajo enako pisavo in izgovor (ter naglas) kot v svojem izvornem jeziku«, pa tudi enako pregibanje — vse druge pa so na pol citatne, npr. že v primeru, ko se pregibajo po slovenskih oblikoslovnih zakonih. Izrecno navajam, da so polcitatne besede tuja lastna imena. — Tujo izgovorjavo imajo torej lahko le prave citatne besede, ne pa na pol citatne, tj. na pol podomačene. Ker tuji izgovor niti za (slovarjeve) citatne besede ni predpisan, ampak samo dovoljen (za *fait accompli* navaja novi slovar izgovor *fetakompli*, ne *fetakōpli*), je zato toliko bolj nepotrebno vnašati nedomače glasove v izgovor besed, ki so postale prava lastnina slovenskega knjižnega jezika in so nam Slovencem tako rekoč vsak dan na jeziku (prim. *vikend, džez, vašington* ipd.).

²⁰ Prvotno je bil podan kot poročilo pravopisno-pravorečni komisiji na slovenski akad. znanosti, l. 1966.

²¹ Str. 185. Obširneje o citatni besedi prim. moje kritiko SSKJ I, SRL 1971, str. 64—65.

²² Str. 258.

²³ Str. XXIV, § 177. — Riglerjevo stališče o tej definiciji prim. v H kritiki kam ..., cit. zgoraj v točki 4.

III

Oblikoslovno je slovenski knjižni jezik precej samosvoj, zato v njem načelno ni prostora za neavtohtone, prevzete morfeme (kakor je, za neimenovalnik, priznaval celo Breznik).²⁴

Popolnoma brez tujih prvin je npr. glagol v svoji morfematiiki za izražanje osebe, števila, spola (in sklona), saj Škrabčeva domneva, da bi bila končnica *-mo* za 1. os. množine italijanskega izvora, jezikoslovno ni sprejemljiva. Pač pa so prevzeti nekateri oblikotvorni glagolski morfemi: po Brezniku deležja na *-e*, *-aje*, *-ši*, *-vši*, kot jih imamo npr. v primerih *visé*, *kupováje*, *izvzemši*, *videvši*. V 19. stoletju vidimo vpliv srbohrvaščine, in še bolj stare cerkvene slovanščine, v marsikateri Levstikovi kratki obliki za 3. osebo množine sedanjika; taka oblika je pri glagolih na nenaglašeni *-im* npr. *práve*, pri glagolih na *-jem* npr. *kupujó*, namesto *práviyo*, *kupujejo*. (Domači so prislovi tipa *hote*, *leže* . . .)

Take oblike je slovenski jezik kot dedič praslovenskega jezikovnega ustroja nekoč sicer imel, so pa iz njega v teku časov izginile, tako da so jih v slovenski knjižni jezik začeni s koncem 18. stoletja uvajali od drugod, ne iz slovenske narečne podlage. Na ta način je prišlo do ene izmed razlik med tako imenovanim ljudskim govorom in knjižnim jezikom. Kot znano, pa se ta deležja in kratka oblika za 3. osebo množine niso posebno vkoreninila, zato nam — uporabljena predvsem v leposlovnih delih 19. stoletja — danes zvenijo starinsko in nepristno. Celotne kratke oblike za 3. osebo množine postajajo danes vse bolj redke tudi v tistih primerih, ko se v nekaterih zahodnih naših narečjih še govore, zlasti na vzhodu pa sploh niso več v rabi: za povedano primerjaj npr. oblike *goré*, *visé*, *nesó*, *beró*, ki postajajo zmeraj bolj samo literarne.

²⁴ Glavna literatura o oblikoslovnih problemih: Poleg tu v poštev prihajajoče literature, navedene v točkah 4 in 15, je omeniti še: J. Toporišič: Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika, SRL 1969, 343—354. To je odziv na razpravo M. Ivič: Obeležavanje imeničnega roda u (standardnom) slovenačkom jeziku usporredeno s odgovarajućom srpskohrvatskom situacijom. Zbornik za filologiju i lingvistiku, XI, 1968, Novi Sad, str. 49—55. Prim. še.: O jeziku Medicinskih razgledov, Medicinski razgledi 1967, 475—481. — O našem zdravstvenem jeziku, Med. razgl. 1968, 429—442. — Televizijska pretvornica, D 1965, št. 153, str. 2. — Slovenski pravopis, 1962: Tuja lastna imena, str. 54—67, O pisavi in rabi tujk, str. 67—71. — A. Breznik: Za 2. pol. 19. stol. slov. knj. jezika se veliko oblikoslovnega in besedotvornega najde v njegovi razpravi Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, DS 1913—1915. — Jezikovne ocene, DS 1919, 39—40. — Naše jezikovno edinstvo, DS 1922, 138—139. — Jezik naših časnikarjev in pripovednikov. Lj. 1944. — Življenje besed. Maribor 1967. Zadnji dve knjigi obravnavata predvsem prevzeto besedje. — F. Jakopin, Primerjava adaptacije tujega besedja v ruščini in slovenščini. JiS 1971-72, str. 148—256.

Tudi slovenski pridevnik načeloma ne trpi prevzetih oblikoslovnih prvin; zato imajo pridevniške besede po tri oblike za spole (npr. *lep dan, lepa hiša, lepo vreme*) in za števila (npr. *lep dan, lepa dneva, lepi dnevi*) ter se tudi sklanjajo (npr. *lep dan, lepega dneva* itd.).

Nepregibnost v spolu, sklonu in številu pa slovenskemu knjižnemu jeziku (in tudi narečjem) vendarle ni povsem neznan. Nekaj prevzetih izrazov, kakršna sta npr. *fajn* ali *fest*, se ne spreminja ne po spolu (in torej govorimo *fajn dan, fajn hiša, fajn vreme*) ne po številu (in torej govorimo *fajn dan, fajn dneva, fajn dnevi*) in tudi ne po sklonu (zato govorimo *fajn dan, fajn dneva*), zmeraj torej z eno in isto obliko takega pridevnika.

Taki primeri so prišli k nam iz nemščine (ki pa v prilastkovni rabi razločuje spol: primerjaj *ein feiner Mann, eine feine Frau, ein feines Mädchen*). Prim. npr. še pogovorno *hercig* in že splošno *prima*, npr. *prima roba, prima blago*. V novejšem času nas s takimi nesklonljivimi pridevniki pridno oskrbuje angleščina. Spomnim naj npr. le na pridevnik *seksi*: *seksi film, seksi literatura, seksi bomba* ipd. Verjetno pod tujim vplivom, vsaj frazeološkim, se rabijo tudi nekateri pridevniki, ki so bili prvotno samostalniki, tako npr. *bomba*: *bomba film, bomba punca, bomba vreme* ipd.

Taki izrazi se utrdijo najprej v kakšnem slengu, npr. šolarskem ali poklicnem, poslovnem ipd.; s pogostnejšo rabo pridejo nato v pogovorni jezik in zatem eventualno tudi v knjižnega. Skladenjske lastnosti pridevnika si prvotno samostalniki pridobijo iz povedkove rabe. V taki rabi si npr. samostalnik, kot je *groza*, pridobi pomen *grozen*: *bilo je groza* pomeni isto kot *bilo je grozno*; torej tudi *bilo je čudovito* postane *bilo je bomba, čudovita stvar* pa analogno *bomba stvar*.

Da pri teh nesklonljivih besedah res gre za pridevnike, nam dokazuje težnja, da se vsaj v nekaterih primerih nesklonljivost zamenjuje z redno pridevniško sklonljivostjo: v okolici Sevnice npr. se namesto *fajn človek, fajn ženska, fajn ljudje* govori primerno spolu, številu in sklonu *fajn človek, fajnega človeka, fajna ženska, fajni ljudje* ipd. S tem je odpravljeno nasprotje med skladenjsko in oblikoslovno tipiko teh pridevniških besed; tj. take besede se ne vedejo kot pridevniki samo v stavčni zvezi, ampak tudi v oblikoslovnem vzorcu ali paradigmi.

Glavni dokaz za to, da gre pri nesklonljivih izrazih tipa *fajn* ali *bomba* ali *seksi* za pridevnike, je uporabnost takih izrazov v vseh tistih položajih, v katerih se dajo rabiti normalne, tj. tudi oblikoslovno brezdomne pridevniške besede. Ti položaji so: pred samostalnikom kot pri-

lastek (*fajn film*), v povedku s pomožnim *biti* (*film je fajn*), kot prislovno določilo (*so se fajn zabavali*).

Sprejem teh neavtohtonih prvin v slovenščino je olajševal obstoj enakih domačih primerov. Taki domači primeri so po moji vednosti dveh vrst; kot nesklonljivi pridevnik se rabi kak prislov ali pa npr. roditelj osebni in nekaterih drugih samostalniških zaimkov (teoretično tudi samostalnikov sploh). S primeri: prvotni prislov *poceni* (nastal iz predložne zveze s samostalnikom) in prvotni roditelj os. zaimka za 3. os. *njega, nje, njih* ali rod. zaimka *nihče*, tj. *nikogar*: *blago je poceni* — *poceni blago* — *kupil sem poceni* (to je kakovostni pridevnik) proti *ta ruta je nje* — *nje ruta* ali *ta ruta ni nikogar* — *ruta nikogar* (to so svojilni pridevniki). V vseh primerih imamo tudi oblikoslovno popridevljenje: *blago je poceni* postane *blago je ceneno*, *poceni blago* — *ceneno blago*, *kupil sem poceni* pa *kupil sem ceneno*; ali *ta ruta je nje* postane *ta ruta je njena* (to drugo je bolj običajno), *nje ruta* — *njena ruta* (tudi tu je druga varianta običajnejša), končno *ta ruta ni nikogar* postane *ta ruta ni nikogaršnja* (druga varianta je manj običajna) in *ruta nikogar* — *nikogaršnja ruta* (oboje manj običajno od pogovornega *ta ruta ni od nikogar*). Tako bi bilo še *njih otroci* poleg *njihovi otroci*, *nikogaršnje ozemlje* ipd.

V novejšem času spominjajo na nesklonljive pridevnike izrazi kot *maksi*, *midi*, *mini*: *maksi* in *mini* sta okrnjeni obliki pridevnikov *maksimalen* in *minimalen*, *midi* pa je napravljen po njunem zgledu. Preizkusi za pridevniško naravo teh izrazov v povedkovi rabi dajo nezadovoljiv rezultat, saj ni mogoče reči, da je npr. *ta in ta hiša maks* ali *midi* ali *mini* ali da je *zapadlo midi snega* ipd. Torej gre pri izrazih, kot je *minikrilo*, za zloženo besedo, sklop, v kateri je *mini-* ali *midi-* ali *maksi-* samo morfem te besede, ne samostojna beseda, in v našem primeru ne pridevnik, kot mislijo nekateri, žal tudi jezikoslovci. Ker pa zloženske in take sklope pišemo skupaj, če se seveda držimo jezikoslovnih meril, je napačno pisati *minikrilo* narazen, tj. kot *mini* (ki naj bi bil pridevnik) + *krilo*. V tem pogledu je iz novejšega časa pravilno pisano skupaj ime *maximarket*.²⁵ (Seveda pa npr. *mini* končno lahko kdaj postane pridevnik.)

Še nekaj besed o prislovih in prislovnih zvezah ter o nepregibnih besednih vrstah sploh. Vse to je načeloma samo slovensko.

²⁵ Zaradi neustrezne usmerjenosti v obravnavi pisanja besed iz večdelne podstave (tip *avtogaraža* — *avto šola* — izhaja pač iz *Bajčevega* članka O zloženkah, *JiS* 1955/56, str. 41–42) se je začel pridevniški status priznavati tudi prvi sestavini poimenovanj tipa *angora volna* ali *maxi market*. Prim. o tem SSKJ I, kateremu so take besede nesklonljivi prilastki, J. Riglerju (H kritikam ...) pa kar pravi pridevniki.

Kadar ni, gre za citatne besede, kot npr. *ex offio*, *par excellence*, *à la*, *à* in podobno. Pogovorno se sliši samo tuji prislov oz. predlog *vizavi*: *stojim ti vendar vizavi* oz. *vizavi Bizjaka* s pomenom *nasproti*.

Največ prevzetih prvin v oblikoslovju imamo pri samostalniku. Tujost se kaže v dveh podobah: v tako imenovani nesklonljivosti nekaterih samostalnikov in večbesednih izrazov (prim. *ledi* ali *Pickwick Papers*) ali pa v neobičajni končnici v imenovalniku ednine, zelo redko pa tudi množine (prim. *ciklus*, *Tarentum*, *Klio*, *Akropolis*, *frikativa* ipd.).

Od 16. stoletja pa do začetka našega stoletja so tuje besede oblikoslovno približevali našim domačim, kolikor se je največ dalo, tj. prevzeti samostalniki se sklanjajo kot domači. Samo imenovalnik je včasih neprilagojen, npr. beseda *Ruth* pri Dalmatinu (dalje *Ruthe*, *Ruthi* ipd.), pozneje tudi *Klio* ipd. Na začetku 20. stol. pa je Anton Breznik²⁶ vpeljal smer, ki se je (in se deloma še) zavzema za načelo, da je neavtohtone oblikoslovne prvine treba prilagoditi slovenskemu knjižnemu jeziku le toliko, kolikor drugače sploh ne gre. Konkretno: ker roditelj *Cereri* pač ni mogoč, naj se sicer piše *Cerere*, zato pa bodi imenovalnik raje *Ceres* kot podomačeno *Cerera* in pač tudi *frikativa* in ne *frikativi*, čeprav je v imenovalniku ednine *frikativ* ali *frikativum* moškega spola, in mora imeti v množini končnico *-i*.

Breznik je za svoje stališče strokovno nefer, tj. nekolegialno izkoristil nekatera nesprejemljiva stališča svojih pravopisnih predhodnikov (Škrabca in Levca) glede domačenja lastnoimenskega besedja. Tako je na podlagi kritike Škrabčeve zahteve, da se imena, kakor npr. poljska, prenašajo v slovenščino lahko tudi po etimološki poti, tako da bi se npr. mesto Łódź imenovalo pri nas *Ladja*,²⁷ izpeljal sklep, kot da bi bilo vsakršno slovenjenje tujih lastnih imen in prevzetih občin imen enako malo ustrezno, kot je po Škrabcu potencialna prilagoditev besede tipa *Łódź* v *Ladja*. Breznik je s tem stališčem v večji meri prodrl šele v Slovenskem pravopisu 1962 po zaslugi svojih učencev oz. dedičev, ki so že slovenizirane oblike v veliki meri spet potujčili.

²⁶ Prim. njegove razprave: Pogreški pri nekaterih priponah, DS 1904, 427—431; O tujkah in izposojenkah, DS 1906, 149—154; Kako je v naši pisavi s tujkami?, DS 1907, 427—431.

²⁷ Prim. Nekoliko slovnice..., CF XII/1893, 7, b: »... primeri kažejo, da moremo lastna imena poljska in drugih Slovencev na dva načina podomačiti; ali skušamo prideržati, kolikor naša slovenščina zmore, izreko dotičnega jezika, ali se deržimo pa korenoslovja ter pišemo ime, kakor bi se izgovarjalo, ako bi bilo prvotno pri nas doma. Po prvem načinu moramo poljsko *Podgórze* izgovarjati in pisati *Podgúže* ali *Podgôže*, po drugem pa prav po domače *Podgôrje*. Prvega načina se lahko deržimo v imenih nejasnega pomena, /.../ sicer pa je primerni drugi način, zlasti ako je v izvornem jeziku končnica naši slovenščini nevdodna.«

Posledica intervencije Antona Breznika in njegovih somišljenikov (na začetku 20. stol. mu je v tem bil blizu Josip Tomižšek,²⁸ od tridesetih let naprej pa zlasti Anton Sovre) je, da danes²⁹ v imenovalniku ednine obstoji v knjižnem jeziku sistem neavtohtonih končnic zlasti pri grško-rimskih lastnih in nekaj tudi pri občnih imenih, npr. *Juno* proti *Junona*, *Tetis* proti *Tetida*, *Aristoteles* proti *Aristotel*, *tropus* proti *trop* ipd. Sorazmerno zelo popoln seznam takih primerov imamo v Slovenskem pravopisu 1962, s teoretičnega stališča pa je ta problematika obdelana v moji razpravi Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika.

Tujo končnico prinese beseda iz jezika, od koder pride k nam. Taka jezika sta za slovenščino predvsem latinščina in grščina (zlasti stara grščina), nato romanski jeziki, v manjši meri pa tudi germanski in drugi. Te besede slovenski knjižni jezik uvršča, če so edninske, v sklanjatev moškega ali pa ženskega spola: v moškega, če so besede prvotno moškega ali srednjega spola, v ženskega pa tedaj, če so prvotno ženskega spola. (Pri obojem so glede samostalnikov prvotno srednjega ali ženskega spola tudi nekatere posebnosti.) Sklanjatev srednjega spola je tako rekoč izključena. O tem nas prepričujejo besede kot *Oslo*, *Togo*, *Kongo*, *Livorno*, *Unesco*, ki so vse moškega spola, čeprav bi na podlagi končnice *-o* morda pričakovali po zgledu *mesto* uvrstitev teh besed med samostalnike srednjega spola. V resnici se ravna po lastnih imenih, kakršno je *Marko* ali *Zelenko*, in po občnih imenih tipa *sinko*. Izjema so samo slovanska imena za mesta tipa *Sarajevo* ali *Jajce* (po analogiji tudi *Kovono*), ki so se uvrstila med samostalnike srednjega spola.

Samomnožinski prevzeti samostalniki se v spolu obravnavajo ustrezno končnici bodisi kot samostalniki moškega, ženskega ali srednjega spola: *Helsinki Helsinkov* — moški spol, *Atene Aten* — ženski spol, *skripta skript* — srednji spol. Stilno zaznamovana v smislu starinskosti je menjava spola v množini pri nekaterih znanstvenih (in višjekulturnih) poimenovanjih: tako npr., če kdo za *frikativ*, tj. pripornik, v množini rabi obliko *frikativa* (srednji spol) namesto običajnega *frikativi*. Prim. npr. še *dokumenta*, *argumenta* za normalno *dokumenti*, *argumenti*.

Razen v pravkar obravnavanih primerih torej tuje samostalnike prenašamo v slovenščino kot samostalnike moškega ali ženskega spola. Ponostavljeno bi celo lahko rekli, da so vse od drugod prevzete besede v slovenskem knjižnem jeziku načeloma moškega spola, ženskega pa le,

²⁸ Antibarbarus. Studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja. I. Ljubljana 1910. Zlasti poglavje Pisava tujih, posebno latinskih in grških lastnih imen v slovenščini, str. 47—60.

²⁹ Prim. SP 1962, § 56 (str. 50—51), § 64 (str. 59—62).

ko gre za poimenovanja ženskih oseb. oz. za poimenovanja na nenaglašeni *-a*. V tem smislu so torej ženskega spola samostalniki *Ceres, Tetis, Klio* ali *Nike*, ker označujejo osebe ženskega spola, medtem ko so nam taka grška in eventualno druga imena krajev ženskega spola samo na podlagi vzporednega slovenskega poimenovanja na *-a*, tako npr. *Salamis Salamine* ali *Akropolis Akropole* zaradi dvojnic *Salamina* oz. *Akropola*. Iz starejšega jezika imamo tako vzporednico še za *Tagespost* (slovensko *Tagespošta*).³⁰

Končnica *-ø* v imenovalniku ednine ženskega spola (prim. *Juno, Tetis, Ceres, Salamis*) ali končnice *-o -e -ø -is* (prim. *Klio, Nike, Marguerithe, Akropolis* itd.) so stilno obarvane v primeri z navadno slovensko končnico *-a*. (Seveda pa se *Marguerithe* ali nemško *Inge* lahko obravnavata tudi kot nesklonljivi.)

Podobno kot s prevzetimi končnicami samostalnikov ženskega spola je tudi s prevzetimi končnicami samostalnikov moškega spola: načeloma so možne samo v imenovalniku (in enako se glasečem tožilniku) ednine. Stilno zaznamovane so torej oblike *Aristoteles, Ovidius, Kato, tropus* itd., stilno nevtralne pa podomačene *Aristotel, Ovidij* (ali tudi *Ovid*), *Katon, trop* itd.

Za slovenski knjižni jezik je značilna težnja, da prevzeto besedo čim bolj prilagodi zakonitostim, ki veljajo za domače besede. Tako razumemo, zakaj mu bolj ustrezajo oblike tipa *Katon, Aristotel, Junona, Tetida, Akropola* itd. kot ustrezne dvojnice s tujimi oblikoslovnimi značilnostmi:³¹ zato, ker so oblike s končnico *-ø* za moški spol in z *-a* za ženskega docela izenačene z domačimi osnovami tipa *korak* oz. *lipa*.

Táko tesno pritegotvanje velja tudi za samostalnike moškega spola, ki se v imenovalniku ednine končujejo na *-r*, npr. *semafor, Hektor, monter, Molière, Schiller* ipd.; kakor ustrezne slovenske besede, npr. *kolar, hudir*, od roditelja dalje podaljšujejo osnovo z *j*: govorimo torej *semaforja, Hektorja, monterja, Molièrja, Schillerja*, in podobno še *Shakespeareja, Mostarja, Gruborja* itd.³² V slovenskem knjižnem jeziku take po-

³⁰ Zanimivo je bilo glede tega nedavno zasledovati oblikoslovje besede *Persepolis*: eni novinarji v D so jo po zgledu dvojnic tipa *Akropolis/Akropola* obravnavali kot samostalnik ž. sp., torej z rod. *Persepole*, drugi pa kot sam. m. sp., tj. *Persepolis, Persepolisa*, tj. tako kot *Tripolis -a*... Ta druga rešitev je slovenskemu knjižnemu jeziku ustrežnejša.

³¹ Prim. Ss 1956, str. 99 (1964, 144—145); SKJ 1, 1965, str. 155, c; 157; 165, j; 166, e. Prim. še J. Toporišič, Televizijska pretvornica, D 1965, št. 153, str. 2.

³² Novejša literatura o tem: Ss 1956, str. 99,4. — SP 1962, § 63.2, str. 57: a) Luter Lutra, b) Tver Tvera, c) Igor Igorja. »Pomni: Francoska imena na govorjeni končni r navadno sklanjamo brez podaljšane osnove: [flobêr flobêra] (str. 58, § 63, 9). — F. Jakopin, K razvrstitvi moških samostalnikov na *-r*, JIS 1964, 53—57, s precej obširnim pregledom dotlejšnje literature o tem vpra-

daljšave osnove z *j* ne poznajo le izglagolski samostalniki, npr. *čar* iz *čarati*, *govor* iz *govoriti*, *zapor* iz *zapreti*, *izvir* iz *izvirati*, in še redki drugi, omenimo *Madžar*, *Alžir*, *sever*, z roditeljskimi *Madžara*, *Alžira*, *severa*. — Živa je težnja po podaljšanju osnove z *j*, ne pa težnja, da se takih besed čim manj podaljša. Zato delajo narobe tisti, ki besedam na *r*, če so prevzete od drugod, skušajo ohranjati čim dlje nepodaljšano osnovo, in torej govorijo in pišejo *Molièra*, *Shakespearja*, *fosfora*, *semafora* ipd. S tem samo večajo število izjem v slovenskem knjižnem jeziku in le-tega tako delajo težjega in manj naravnega, namesto da bi ga z upoštevanjem razvojne težnje delali naravnejšega in lažjega.

Pri takem nepodaljševanju prevzetih osnov na *-r* se ne moremo opirati na izvorni jezik, kakor se lahko v primerih *Juno Junone*, *Kato Katona*; tu deluje zakon analogije, in to analogijo slovenski knjižni jezik v danem primeru tvorno uveljavlja. Če se torej sme reči le *Schillerja*, ne pa tudi *Schillera*, in sicer ne glede na to, da take podaljšave z *j* v nemškem jeziku ni, naj se dosledno govori še *Shakespearja*, *Molièrja*, *Mostarja* itd., in ta *j* naj se v pisavi tudi zaznamuje.

Nekaterim našim novinarjem dela nepotrebne težave sklanjatev slovanskih lastnih imen, sestavljenih iz pridevnika in samostalnika, kot so npr. *Stara Pazova*, *Novi Pazar*, *Kalužskaja cesta*, *Bijelo polje* ipd. (Pustimo ob strani dejstvo, da je *Kalužskaja cesta* tudi besedotvorno napačno obravnavana, saj smo se za naš knjižni jezik dogovorili, da ruske končnice *-ij -aja -oje* slovenimo, in torej namesto *Kalužskaja* ipd. govorimo *Kaluška* ipd.) Ti novinarji pridevnike sklanjajo po oblikoslovnih pravilih izvornega jezika, v danem primeru srbohrvaškega oz. ruskega; tako se npr. bere, da se je to in to zgodilo v *Staroj Pazovi* ali v *Novom Pazaru* ali na *Kalužsakaji* oz. *Kalužskoj cesti* ali da je recimo gimnazijec iz *Bijelog polja*. Pravilne so seveda samo oblike s slovenskimi končnicami, torej: v *Stari Pazovi*, v *Novem Pazarju*, na *Kaluški cesti* in iz *Bijelega polja*. Podobno torej tudi za *carja Lazarja*, in ne za *cara Lazara*, kot se tudi sliši in bere.

Pri samostalnkih je že Slovenski pravopis³³ svoj čas opozoril na napako, da se ne sklanja po en samostalnik t.i. prilastkovne zveze tipa *Janeza Kovač*; ali *gospod profesorja*. Tudi to je tuji vpliv. Kljub

šanju, opozarja na večjo pogostnost z *j* razširjenih osnov, kot je zaznamovana v SP 1962, čeprav jih je tudi v tem več kot v SP 1950. Jakopinove kategorije: 1) neenozložnost, 2) lastna imena, 3) skupine na *-ar*, *-er*, *-ir*, *-or*, *-ur*. (Prim. še Levec, SP 1899, str. 26: »Dvozložni in večzložni samostalniki na *r* dobivajo v roditeljski pred sklonilom *j*, ki ga ohranijo po vsej sklanjatvi /.../. Sploh od korenov na *r* (*dr*, *pr*, *str*, *tr*, *zr*...) narejeni samostalniki na *or* ne mehčajo *ra*, npr. *razdor*, *napor* /.../.« — Moje stališče gl. SKJ 1, str. 170, 3.

³³ SP 1962, str. 47.

opozorilu vendarle še danes pri nekaterih (ki se jezikoslovno pač niso bogve kaj izobraževali) slišimo, da so govorili z *gospod Pogačnikom* ali z *gospod profesorjem* oz. s *profesor Pogačnikom*. Tako nesklanjanje samostalnika moškega spola ob samostalniku istega spola ni slovensko, zato se ga moramo izogibati in govoriti pravilno z *gospodom profesorjem* oz. s *profesorjem Pogačnikom* ipd.

Pač pa takih imen res ne sklanjamo, ko so ob samostalniku ž. spola: pravimo torej *govoril sem s profesor Boršnikovo* ali z *gospo profesor*, ne pa morda s *profesorjem Boršnikovo* ali z *gospo profesorjem* — to seveda le tedaj, če namesto takega poimenovanja moškega spola ne uporabljamo ustreznega poimenovanja ženskega spola, tako imenovanega feminativa: prim. *govoril sem s profesorico Boršnikovo/profesorico Boršnik* oz. z *gospo profesorico*.³⁴

Danes se nam nesklonjivost samostalnikov po nepotrebnem krepi v zvezi s poimenovanji, nastalimi s krnitvijo, tj. krajšavo večbesednih poimenovanj in s sklapljanjem teh krnov v novo, enobesedno poimenovanje. Gre za primere kot *UNESCO*, *TAM* ali *OZNA*.³⁵ Te besede (kratice) so nastale iz večbesednih poimenovanj tako, da so se vzele začetnice posameznih polnopomenskih členov poimenovanj, v zadnjem primeru pa še končni *a* (možne so tudi drugačne kombinacije, ki pa nam sedaj niso važne). Torej: *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* dá *UNESCO*, *Tovarna avtomobilov Maribor* dá *TAM* in *Odeljenje za zaščito naroda* dá *OZNA*. Te kratice se bero po pravilih za običajne slovenske besede in jih je tako, tj. po izgovoru, treba tudi sklanjati: *pri Unescu*, *pri Tamu*, *od Ozne*. V pisavi jih je treba pisati v skladu s splošnimi pravili Slovenskega pravopisa po potrebi z veliko začetnico, vse druge črke pa z malo. Če namreč vse črke teh poimenovanj pišemo z veliko, takih imen pisno ne moremo sklanjati, saj bi npr. s samimi velikimi črkami zapisan rodilnik teh besed, npr. *UNESCA* ali *OZNE* ali *TAMA*, indiciral novo kratico. Čudno in nepotrebno zapleteno

³⁴ Prim. moj sestavek *Tovarišica ravnatelj* in še kaj, *JiS* 1968, 1/5.

³⁵ Literatura: *SP* 1962, § 97, str. 90—91 (Kratice), 1037—1044 (seznam Kratic in znamenj). Prim. 90—91 (točka 5): »Pri branju kratic

a) izgovarjamo celotne besede, ki jih z nekaj črkami nakazuje kratica, in jih sklanjamo, kakor narekuje zveza: *pri 5'km* [pri petih kilometrih] /.../:

b) izgovarjamo navedene črke in celotne skupine ne sklanjamō: *v H₂O* [v ha dve o], /.../ *pri AFŽ* [afeže];

c) jemljemo krajšave kot nove besede in jih tudi pregiblujemo; v tem smislu pišemo z veliko samo začetnico, čeprav se nesklanjana kratica piše z verzalkami: *pri AVNOJ* = *pri Avnoju*, *pri UNICEF* = *pri Unicefu*.

Pomni. Drugače kraticam v pisavi ne dodajamo obrzila: z *AFŽ* (o z *AFŽ-jem*) /.../ε — O kratičnih poimenovanjih prim. še J. Tominšek, *Antibarbarus*, str. 60.

je v takih primerih npr. zahtevati pisno nesklonljivost teh imen, a govorno sklonljivost, ali pa pisno in govorno nesklonljivost. Po prvem načelu bi pisali npr. *pri UNESCO*, govorili pa *pri unesku*, v drugem pa bi pisali *pri UNESCO* in tudi govorili *pri unesko*.³⁶ Podobno seveda od *OZNA smo zvedeli, pri TAM so dobili*, namesto normalnega *od Ozne smo izvedeli, pri Tamu (TAM-u) so dobili*.

Druga skupina takih kratic zahteva črkovalno branje: takó z veliko zapisane črke *A, F* in *Ž* beremo *afeže*, črke *S, Z, D* in *L* kot *səzədələ* in črke *L, M, S* kot *elemes*. Take kratice obravnavamo kot samostalnike moškega spola (z naglasom na zadnjem samoglasniku) in jih kot take tudi sklanjamo po ustreznih vzorcih, tj. *afeže, afežeja* kot *komite komiteja* ali *səzədələ səzədələja* in *elemes elemesa*. Po izgovoru se ravna tudi pisava osnove: pri samostalnikih, katerih osnova se končuje na samoglasnik (tip *afeže, səzədələ*), se le-ta podaljšuje z *j*, pri tistih na soglasnik pa se končnica neposredno dodaja izglasnemu soglasniku osnove (tip *elemes, elemesa*). — Taka rešitev slovenskemu knjižnemu jeziku bolj ustreza, kot pa če te kratice na podlagi spola prvotnega večbesednega poimenovanja obravnavamo kot samostalnike istega spola in na podlagi tega potem kratic ženskega spola ne sklanjamo, oz. gremo še dalje in ne sklanjamo niti tistih kratic, katerih prvotno večbesedno poimenovanje je bilo moškega spola. Slabo je torej reči *pri afeže so sklenili oz. afeže je sklenila*, in celo pri *čəzənə* (časopis *ČZN*) so sklenili, namesto pri *afežeju oz. čəzənəju so sklenili*. Jaz bi torej priporočal tudi na *sazuju* (pisano bodisi nepretrgano in samo z veliko začetnico ali pa vse z veliko in z vezajem pred -ju), tj. na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, in ne na *SAZU*, kot se sedaj večinoma piše.

Seveda pa ostanejo take kratice nespremenjene, ko zaznamujejo pridevnik, npr. *TV naročniki* z branjem *televizijski naročniki*. Če take primere hočemo brati *tevenaročniki*, pa bi črki *TV* morali v pisavi povezovati z vezajem. — S tem pa smo se dotaknili že besedotvorne problematike prevzetih prvin slovenskega knjižnega jezika.

³⁶ Mimogrede naj pripomnim, da se pri takih tujih kraticah pojavlja tudi problem izgovora: ali naj se berejo oz. črkujejo po izvornem jeziku ali po pravilih za domače besede. Konkretno: ali naj pisano *CARE* ali *UNESCO* berem slovensko *kare* in *unesko* ali pa angleško *kêr* oz. *juneskou*. Na splošno pri mednarodnih poimenovanjih slovenskemu jeziku bolj ustreza branje po slovensko, tj. *unesko*, in ne *juneskou*, so pa tudi redke izjeme (ravno npr. *kêr* namesto *kare*). Podobno kot s kratico *CARE* je še pri črkovanih *DDT* oz. *BBC*, ki jih po vzoru angleškega jezika govorno razvezujemo kot *diditi* oz. *bibisi*, in ne kot *bebece* oz. *dedete*. Kratici *DDT* oz. *BBC* sta bolj simbola kot zapisna oblika ustreznih poimenovanj (to spominja na zapise v kemiji, kjer npr. *Al* zaznamuje aluminij).

IV

O prevzetih besedotvornih načinih se v okviru slov. knjižnega jezika veliko govori že od Dajnika in Metelka sem, in sicer zlasti v zvezi s podajanjem nemških nominalnih zloženek (isto je npr. tudi še v Levstikovih Napakah slovenskega pisanja). Pisci (npr. Metelko v *Lehrgebäude*)³⁷ opozarjajo na nevzporednost nemških in slovenskih besedotvornih sredstev, npr.: *Morgenstern* — *danica* (tvorba s pripono), *Mannsbild* — *moški* (posamostaljeni pridevnik), *Meerwasser* — *morska voda* (pridevniška atributivna zveza), *Haus Schlüssel* — *ključ od vrat* (predložna atributivna zveza). Metelko je opozoril tudi na tujost pripone *-telj* (str. 46) v primerih kot *učitelj* (proti slovenskemu *prijatelj*).

Pozneje je zlasti Breznik ugotavljal neslovenskost pripon, ki smo jih sprejeli v glavnem preko slovanskih posrednikov; tako npr. glagolske pripone *-isati* (glagol *hvalisati* = »pretirano, neupravičeno hvaliti«, *-ar* v zvezah kot *kritičar*, *-aš* (*pristaš*), *-ež* (*mladež*).³⁸ Probleme v zvezi z izpeljavo pridevnikov iz tujih lastnih imen obravnava Breznik v eni svojih zgodnjih razprav.³⁹ Nasproti tujim priponam postavlja slovenske, npr. *hrvatski* → *hrvaški*, *svetski* → *svetoven*, *protestantski* → *protestantovski*, *baltiški/baltski* → *baltoovski*, *materialističen* → *materialistovski*, *demokratičen* → *demokraški*, *ruski* → *rusovski*, *monoton* → *monotonski*, *animaličen* → *animalski*, *idiličen* → *idilski*, *teologijski* → *teološki/teologen*. Realni razvoj slovenskega knjižnega jezika je dal Brezniku prav v zelo omejenem merilu, saj so danes uveljavljene variante, ki jih Breznik večine ni predlagal kot boljše.⁴⁰

Kot tujega izvora so proglašene predpanske tvorbe, zlasti samostalniške, tipa *nadčlovek*, v pomenu »višji, večvredni človek«, *podoficir* v pomenu »nižji oficir«. Raba ali tvorba takih poimenovanj se odsvetuje npr. še v Besedotvorju slovenskega jezika A. Bajca.⁴¹ Dejanski jezik se za take želje in priporočila malo meni.

Drug problem so predpone, vzete od drugod, npr. *pro-* ali *pra-* (»po srbohrvaščini in ostalih slovanskih jezikih«)⁴² ali razlika med *u-* in *v-*, ki jo je v svoji slovnici vpeljal Metelko. Problemi so tudi s predpono *oz-*, deloma prevzeto od drugod. Podrobneje se je o tem lahko poučiti v A.

³⁷ N. d., str. 70.

³⁸ Cas 1909, Slovenske besede v slovenščini (tudi pos. odtis).

³⁹ Pogreški pri nekaterih priponah, DS 1904, 427—431.

⁴⁰ Zlasti se ne uporabljajo npr. *materialistovski*, *demokraški*, *rusovski*, *monotonski*, *teologen*. — Glede tega primerjaj še Tominšek, *Antibarbarus*, str. 24 do 32 »Historiško-kritično« poglavje. — Na splošno pa razvoj gre v Breznikovi smeri, ko tuje pripone zamenjuje s slovenskimi.

⁴¹ Zvezek IV, Lj. 1959: *nad-* str. 50, *pod-* str. 51.

⁴² Breznik, *Slovenske besede v slovenščini*, Pos. odtis, str. 11.

Bajca Besedotvorju slovenskega jezika.⁴³ Te predpone so prinesle slovenskemu knjižnemu jeziku večinoma nepotrebne dvojnosti in s tem tudi zmanjšale njegovo stabilnost.

V slovenskem knjižnem jeziku ni še natančno obdelana raba prevzetih predpon neslovenskega izvora. Zbrane, vendar pomešane z »določilnimi besedami«, tj. prvimi sestavinami zloženek in sklopov, jih imamo v Slovenskem jezikovnem priročniku za tehnike, prebrane pa v SKJ 4.⁴⁴

Prevzeta besedotvorna sredstva imajo v slovenskem knjižnem jeziku manjšo jezikoslovno življenjsko silo kot neprevzeta. To vidimo po tem, da neprevzeta besedotvorna sredstva prevzeta lahko spodrivajo, komaj kdaj pa je tudi narobe. Namesto *deblokirati* bi se dalo reči tudi *razblokirati* ali *odblokirati*, namesto *deformirati* tudi *razformirati*, namesto *degumirati* tudi *odgumirati*, namesto *dešifrirati* tudi *razšifrirati*. Prav tako je namesto *koeksistirati* mogoče reči tudi *soeksistirati*, *koreferirati* — *soreferirati*, namesto *transformirati* *preformirati*, namesto *transliterirati* pa *preliterirati*.^{44a} Slovenska predpona vsaj za določene pomene lahko zamenja prevzeto, prevzeta pa praktično skoraj nikdar ne more zamenjati neprevzete; saj npr. ni mogoče reči *deprednotiti* namesto *razprednotiti*, tudi ne *reprednotiti* namesto *prevrednotiti*, prav tako ne *koobstajati* namesto *soobstajati* ipd.⁴⁵ — Iz povedanega sledi pravilo: če je prevzeta predpona, je prevzeto tudi tisto, ob čemer ta predpona stoji.

V zelo veliki meri, vendar pa ne tako izključni, velja povedano tudi za pripone: prevzete pripone praviloma dodajamo le prevzetim podstavam. Za primer vzemimo priponsko obrazilo *-ist*; od približno 160 takih besed v prvem zvezku novega slovarja slov. knj. jezika imajo vse od drugod prevzeto podstavo, npr. *fabulist*, *dualist*, *grecist*, *hedonist*, *čekist*, *čelist*, *finalist* ipd. — Prevzete p r i p o n e pa so v primeri s prevzetimi predponami življenjsko nekaj močnejše, saj v šaljivih in podobnih tvorbah pristopajo tudi k slovenskim podstavam; tako npr. najdemo prevzeto pripono *-ant* tudi pri izpeljanki iz podstave *zabušavati* (*zabušant*), pripono *-ijada* pa tudi ob podstavi *polomiti* (*polomijada*). Zelo verjetno bi se takega našlo še več, ko bi končno vendarle že imeli odzadnji slovar, iz katerega bi se hitro našli zadevni primeri.

Neprevzete pripone so, kakor predpone, življenjsko spet veliko močnejše, saj npr. namesto pripon *-iteta* ali *-eta*, ko označujeta lastnost, velikokrat ob prevzeti priponi lahko rabimo tudi slovensko pripono

⁴³ Predlogi in predpone, Lj. 1959, str. 70, 132—133, 121.

⁴⁴ Lj. 1969, str. 61—70, SKJ 4 (Lj. 1970, str. 131—133).

^{44a} Prim. O. S. Plotnikova, Dvuidovye glagoly inostrannogo proisxoždenija v slovenskom literaturnom jazyke, Vestnik Moskov. univ. 1971, 28—36.

⁴⁵ Izjema je npr. esejistično rabljena *antipomlad* (D 1972).

-nost: npr. namesto *elasticiteta elastičnost*, namesto *dualiteta dualnost*, namesto *deformiteta deformnost*, namesto *humaniteta humanost*, namesto *realiteta realnost*. Če pa taka pripona pomeni ustanovo, jo je dostikrat mogoče zamenjati s pripono *-stvo*, npr. namesto *generaliteta generalstvo*, ali *admiraliteta admiralstvo*.

Zdi se, da je v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku živa težnja prevzete pripone po možnosti zamenjati z domačimi. To opažamo zlasti pri pridevniški priponi *-ičen* (izjemoma tudi pri *-alen*), ki se zamenjuje s slovenskima priponama *-ski* oz. *-en*, npr. *akademski* namesto *akademičen*, *tonemski* — *tonemičen*, *gramatičen* — *gramatikalen*; prim. še *ditirambski* — *ditirambičen*, *dekaden* — *dekadičen*, *enciklopedijski* — *enciklopedičen*, *epizoden* — *epizodičen*, *filozofski* — *filozofičen*, *diftonški* — *diftongičen*, *filološki* — *filologičen*.

Na prelomu 19. in 20. stol. so tako hoteli zamenjati tudi prevzeto pripono *-irati* z domačo *-ovati*, npr. *deklamovati* namesto *deklamirati*, *postulovati* — *postulirati*, *alarmovati* — *alarmirati* ipd.⁴⁶ To prizadevanje ni bilo uspešno (kakor je bilo v nekaterih drugih slovanskih jezikih), saj se glagoli na *-irati* in *-izirati* niso dali izpodriniti z glagoli na *-ovati*. V nekaterih takih primerih pa je mogoča delna podomačitev: po vzorcu »napraviti za kmeta, napraviti za meščana« → *pokmetiti*, *pomeščaniti* lahko tudi namesto *demokratizirati* rečemo *podemokratiti*. Seveda tudi to ne gre v vseh primerih.

Na splošno vzeto je danes v slovenskem knjižnem jeziku v rabi kakih 50 pogosteje rabljenih prevzetih predpon, kar je komaj manj kot prvotno slovenskih.⁴⁷ Res je pa, da se rabijo predvsem v t.i. strokovnih jezikih, v splošnem pa le toliko, kolikor predmetnost strok sili v naš vsakdan zlasti s predmeti splošne potrošnje, materialne in civilizacijske, v manjši meri pa tudi v visoko kulturne in sploh znanstvene.

Prevzetih p r i p o n a je v slovenskem knjižnem jeziku pogosteje rabljenih okrog 70.⁴⁸ Prevzetih pripon za samostalnike srednjega spola ni,

⁴⁶ O tem prim. F. Levec, SP 1899, str. 59, §§ 444—446: odsvetuje tip *absol-ovati* ipd., dopušča pa ga, »kadar si slovenščina ni izposodila samo tujega glagola, ampak tudi p o d s t a v o, iz katere je narejen glagol /.../, npr. *kritika* — *kritikovati*«. — Tominšek (Antibarbarus, str. 63 in sl.) je načelno za rabo pripone *-ova-* z edino omejitvijo: »Le pri prav izjemnih tehničnih terminih, zlasti takih, ki bi se z obliko *-ovati* glasovno preveč pretvorili, ali pri takih, ki bi bili res neblaglasni, le pri teh se naj izjemno pusti *-irati*.«

⁴⁷ Bajec v Besedotvorju IV navaja 50 domačih.

⁴⁸ Po moji sedaj še rokopisni Slovenski slovnici so najpogostejša naslednja priponska obrazila (navedena po besednih vrstah):

Samostalnik: M. sp.: angaž-**ma** bra-**lec**, homin-**id**, doktor-**and**, herb-**arij**, direkt-**orij**, flegm-**atik**, graf-**ik**, vod-**ik**, dvig-**atelj**, uč-**itelj**, etan-**ol**, stil-**em**, stil-**izem**, marks-**izem**, entispet-**ikum**, tret-**man**, nud-**elj**(n), adres-**ar**, finiš-**er**, debat-**ér**, komand-**ir**, agres-**or**, anim-**ator**, invest-**itor**, dezodor-**ans**,

pri pridevniku pa je prevzeti priponi, tako kot pri glagolu, na koncu dodana še slovenska. Dostikrat sovpadajo z domačimi priponami in se toliko lažje prijemajo. Še lažje se prijemajo nekatere pripone iz slovanskih jezikov, npr. *-atelj/-itelj (dvigatelj, učitelj)*.

Pri prevzetih besedotvornih sredstvih so dostikrat težave v izbiri isto-funkcionalnih sredstev. Tipičen primer za to so izpeljanke na *-ant (-anten -anca)* na eni in *-ent (-enten -enca)* na drugi strani. Zakaj iz enakih glagolov na *-irati* jemljemo enkrat pripone s samoglasnikom *-a-* (*dešifrirant, ignorant, hidrant, maturant*), drugič pa z *-e-* (*asistent, abonent, agent, študent, absolvent*), iz slovenskega jezika ni predvidljivo, medtem ko je pri neprevzetih glagolih načeloma jasno, kdaj bomo rabili pripono *-ilec* in kdaj *-alec (-ilec* pri izpeljankah iz glagolov na *-iti, -alec* pri izpeljankah glagolov na *-ati*): *čistilec, morilec* proti *brisalec, gledalec*.

Še zmeraj so težave z variantnima priponskima obraziloma *-alen* in *-elen*: *aktuelen, individualen, habituelen* proti večinskemu *individualen, aktualen, habitualen*, in tako seveda tudi v izpeljankah iz teh podstav, npr. *aktualnost, aktualist* ipd. Breznik⁴⁹ se je bil tu pravilno odločil za prvotni izgovor po latinski predlogi, ne pa za izgovor po nemški iz francoščine prevzeti navadi. Primerov na *-elen* je sploh neprimerno manj od primerov na *-alen*, zato jih mirno lahko odrinemo z oznako odmirajoče zastarelosti v pogovorni jezik, v zbornem jeziku pa priznavamo samo tvorbe na *-alen*. (Seveda pa se govori samo *akvarelen*, ker je to izpeljanka iz podstave *akvarel* z obrazilom *-en*, ne pa iz podstave *akvar* z obrazilom *-elen*.)

Prevzeta besedotvorna sredstva deloma povzročajo zaplete tudi med oblikoslovno-fonološkimi značilnostmi slovenskega knjižnega jezika. Z ene strani prinašajo glasovne spremene, slovenskemu jeziku prvotno neznane, tako npr. spremeno soglasniških zapornikov *d* in *t* z enakima priponnikoma, prim. *eksplodirati — epsplozija, emitirati — emisija*. Tako spremeno imamo, kot znano, prvotno le v domačih izglagolskih besedah, npr. *bodem — bosti, pletem — plesti, jedla — jesti*, vendar nikoli pred samoglasnikom, ampak le pred istovrstnim nezvočnikom, kon-

bomb-aš, hanz-eat, falsifik-at, dekan-at, advok-at, homil-et, fosf-at, sulf-it, ak-t, diplom-ant, štud-ent, stat-ist, Franc-oz. — Z. sp.: klasik-a genez-a, difer-enca, kolon-ada, geolog-ija, ak-cija, arond-acija, pet-icija, figur-al-ika, centr-ala, klient-ela, kav-arna, bonbon-iera/jera, fin-esa, komod-iteta, vari-anta, tang-enta, blam-aža, mam-i; mlad-ež. Sr. sp.: ø.

Pridevnik: monoton-ø, eleg-ičen, adapt-abilen, fleks-ibilen, alarm-anten, fluoresc-enten.

Glagol: mask-irati, demokrat-izirati, hval-isati, deklam-ovati.

Prislov: konc-em.

⁴⁹ Pogreški pri nekaterih priponah, DS 1904.

kretno pred *t*. Niti take površinske podobnosti pa ni v primerih, ko se *n* premenjuje z *z* (*komponirati* — *kompozicija*) ali *h* s *k* (*abstrahirati* — *abstrakcija*). Zlasti pravopisno nevarna pa je premena zvenečega nezvočnika z nezvenečim nezvočnikom v primerih kot *reagirati* — *reakcija*, *absorbirati* — *absorpcija*, kjer nepoučeni po slovenskih glasoslovnih zakonih rad zapiše črko za zveneči homorganski zapornik (torej *absorbicija* kot *gibka* zaradi *absorbirati*, ki je enako slovenskemu *gibek*).

Na kratko še o dveh prevzetih besedotvornih načinih. V prvem primeru gre za delanje novih samostalnikov tako, da že danemu sprememimo pomen s predpono (npr. *podsekretar* iz *sekretar* + *pod*) in s pomenom nekako »drugi sekretar«. Podobni primeri so še *podgozdar*, nekako »nižji gozdar«, *nadsvetnik* — »višji svetnik«, *nadkuhar* — »prvi kuhar«, *nadoblast* morda »vrhovna oblast«, *protidokaz* — »nasprotni dokaz«, *protifašist/antifašist* nekako »nasprotnik fašistov« ipd. Breznik⁵⁰ je tak tvorbeni način odločno prepovedal in namesto njega priporočal skladenjske dvobesedne in podobne zveze, s kakršnimi smo ravnokar označevali pomen takih sestavljenk, torej *prvi kuhar* namesto *nadkuhar* ipd. — Dandanašnji je takih izrazov zmeraj več in jih več ne preganjamo; z ene strani zaradi tega, ker so enobesedni izrazi zlasti za nadaljnjo izpeljavo primernejši od dvobesednih (iz *nadkuhar* dobimo lepo izpeljanko *nadkuharski*, iz *prvi kuhar* pa bi dobili manj okretno zloženko *provo kuharski*), z druge strani pa jih puščamo pri miru tudi zaradi tega, ker smo do prevzetih jezikovnih sredstev postali strpnejši, še zlasti v primerih, ko ima prevzeto jezikovno sredstvo očitne funkcionalne prednosti pred domačim ali ko domačega sploh nimamo.

Drugi prevzeti (ali vsaj kot prevzeti obravnavani) besedotvorni način je zlaganje oz. sklapljanje v glavnem dveh samostalnikov v novo besedo⁵¹ (prim. *avtocesta* in *angoravolna*). Za tip *avtocesta* se je najprej predlagala besedna zveza *avtna cesta*, nato *avtomobilska cesta*.⁵² Danes⁵³ je temu tipu priznan status zloženke, narobe je le še to, da mu novi slovar ta

⁵⁰ Npr. v Ss 1934, str. 177,6: »nad se rabi večinoma po tujih jezikih, npr. *nadvladati*; *nadučitelj*; *nadžkof*.« — Podobno na str. 178 pri *pod* in *pred*, kjer dodaja: »/N/amesto *pred-* nam rabi 1. kak pridevnik, /.../ npr. *prednja straža* /za predstraža/, 2. kak predlog, npr. *večer pred praznikom* /za predpraznik/, 3. kak prislov, npr. *spred stoječi* samoglasnik (ne *predstoječi*); 4. kaka nestavljena beseda, ki izraža isto kot sestavljenka, npr. *pogoj* (ne *predpogoj*). — O tem gl. še Bajec, *Besedotvorje* IV, 1959, *nad-* 49—50, *pod-* 31—32, *pred-* 69.

⁵¹ O tem je pisal že *Metelko* v svoji slovnici (1825), pozneje (1858) v glavnem po njem *Levstik* v Napakah slovenskega pisanja, *Breznik* (v Zloženkah v slovenščini (RFFHR II, Lj. 1944, str. 69) za zloženke tipa *sam. + sam.* piše, da so razen redkih »umetne«, npr. *kolodvor*, *drevored*, *zobozdravnik*, *živinozdravnik*.

⁵² Tako že SP 1962.

⁵³ Npr. tudi v SSKJ I, v tem oziru kontinuiranju prejšnjega SP.

status hkrati po nepotrebnem spodkopuje z dopuščanjem pisave tudi narazen. Taka določitev je seveda v ostrem nasprotju z našim pravopisnim načelom, ki pravi, da se v slovenskem knjižnem jeziku deli iste besede pišejo skupaj (izjema so le besede s tako imenovanimi prostimi morfemi,⁵⁴ kakor npr. v tipu *smejati se*).

Besed kot *angoravolna*,⁵⁵ nastalih navidezno z enostavno strnitvijo dveh imenovalniških oblik (v resnici pa prva pri tem izgubi svoje slovnične lastnosti, kot spol, sklon in število, in jih tudi ne nadomesti s pridevniškimi, kot mislijo naši slovaropisci) se je v slovenščini počasi nabiralo več in več. V evidenci imam npr. naslednje: *pikapolonca*, *pedenjčlovek*, *maršbataljon*, *prhpogačica*, *brucmajor*, *figamož*, *žalikžena*, *laketbrada*, *zezamož*, *Rapbarkomanda*, *C-vitamin*, *H-bomba* ipd. Precej tega je tudi med lastnimi imeni, npr. *Jakobdol*, *Josipdol*, *Jurklošter*, *Vrhkrka*, *Vinreber*, *Kristan vrh*, ipd. npr. tudi že *Slovenjgradec*. Iz novejšega časa je treba omeniti poleg občinoimenskih tipa *angoravolna*, *diskoklub*, *vikendsalama* zlasti lastnoimenska kot npr. *Slovenijales*, *Slovenijašport*, *Slovenija-vino*, *Ljubljana-transport*, *Slovenija-ceste*, *Tekstil-promet*, *Mlekopromet*, *Mesoizdelki*, pa še *Triglav film*, *Golf hotel*, *Radgona muškat*, *Slovenija projekt*, *Lučka sladoled*, *Knorr juha*, celo *Podravka kokošja juha*.

Ta besedotvorni način se pri nas zmeraj bolj utrjuje in ga ni mogoče več v celoti spodriniti s tem, kar imamo sicer v mnogih primerih za boljše, npr. *angorska volna* namesto *angoravolna*, in podobno še *Radgonski muškat*, *Knorrova juha*, *Hotel Golf*. Namesto *Slovenija-avto* bi sicer še lahko rekli *Avto Slovenija*, težko pa *Slovenski avto*.⁵⁶

V

V zvezi s prevzetimi prvini se je (razen še o pisavi) največ pisalo o prevzetih b e s e d a h⁵⁷ slovenskega knjižnega jezika. Če že ne omenim opozarjanja na neslovenske besede v protestantskih in drugih tekstih 16.

⁵⁴ O prostih morfemih gl. SKJ 3, Lj. 1967, str. 111.

⁵⁵ O tem tipu gl. obširneje v moji kritiki SSKJ I, SRL 1971, I, str. 69–72. — *A. Bajec*, O zloženkah, JIS 1955/56, 41–42.

⁵⁶ Take sklope je zaradi precejšnje uveljavitve treba pisno enako obravnavati, tj. pisati bi jih morali skupaj; le v primerih, ko je prva sestavina lastno ime, bi se sestavini lahko pisali tudi z vezajem, narazen pa le iz tehničnih razlogov, npr. v reklamah ali na etiketah, kjer je sestavini treba pisati drugo pod drugo ali kako drugače domiselno (tako se npr. pišejo *Slovenijaceste* s simbolom mostu med sestavinama). Poimenovanja s črkovnim elementom pa je najbolje vedno pisati z vezajem, npr. *C-vitamin*, *TV-naročniki*.

⁵⁷ Osnovna literatura je od *Breznika*: O tujkah in izposojenkah, DS 1906, 149–154. — Kako je v naši pisavi s tujkami?, DS 1907, 557–560. — Slovenske besede v slovenščini, Cas 1909 (in Posebni odtis 1909). — Slovenski slovarji, RDHV III, 1926, 110–175. — Dobrovskega vpliv na slovenski pisni jezik,

in 17. stoletja, pa je treba poudariti zlasti konec 18. in začetek 19. stol. kot dobo, ko je zavest o neavtohtonosti, neslovenskosti nekaterih besed slovenskega knjižnega jezika stopila izrazito v zavest vodilnih piščočih (Vodnik, Kopitar).⁵⁸ V starejših priročnikih, npr. v Janežič-Sketovi Slovenski slovnici nahajamo liste slovenskih besed neslovenskega izvora — nemškega, romanskega, grško-latinskega, madžarskega, turškega.⁵⁹ Velikemu slovenskemu jezikoslovcu Antonu Brezniku (1881—1944) pa je bilo raziskovanje slovenskih besed posebno iz slovanskih jezikov, zlasti iz hrvaščine ali srbščine, a tudi iz češčine in ruščine, nekaj tudi iz poljščine, ena glavnih življenjskih znanstvenih nalog.

Kot so opozarjali vsi, ki so pisali o neavtohtonem besedju slovenskega knjižnega jezika, zlasti tudi Breznik, je za prevzemanje tujk v slovenščino značilno, da je dostikrat nepotrebno. Sorazmerno zelo pogosto prevzemamo izraze za stvari, ki jih že imamo poimenovane z domačimi besedami ali pa bi jih lahko poimenovali oz. nanje prenesli stara poimenovanja za podobne reči. To napačno početje izhaja deloma iz političnih ideologij deloma iz premajhne uzaveščenosti poimenovalnih možnosti slovenskega jezika, ne nazadnje iz kaj slabe odpornosti nasproti asimilacijskim tujejezičnim vplivom in iz težnje po evropeizaciji, deprovinciizaciji. Vendar se od Breznika sem vse bolj zavedamo nekaterih neljubih posledic slepega prevzemanja tujega besedja.

Prevzetih besed je v slovenskem knjižnem jeziku nekaj desettisoč. Verbinčev slovar⁶⁰ jih obsega skoraj 30 000. Čeprav v tem številu niso zaobsežene samo prave tujke, tj. v naš jezik od drugod prevzete besede, ampak tudi tako imenovane citatne besede in fraze, ki niso del slovenskega jezika, se ne bomo dosti zmotili, če rečemo, da je prevzetih besed v slovenskem knjižnem jeziku precej več kot 30 000. Tudi avtor tega našega največjega slovarja prevzetih besed omenja, da je »posvetil več pozornosti tujkam, ki prihajajo k nam iz svetovnih jezikov, predvsem

Sbornik statí, Praga 1929. — Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev, ČZN XXXIII, 1938 (poseben odtis 47 str.). — Jezikovne ocene, DS 1919, str. 39—40. — Jezik v kmečki povesti, DS 1930. — O časnikarski slovenščini, DS 1933. — Jezik naših pripovednikov, DS 1934—1936. (Razprave Jezik v kmetški povesti, O časnikarski slovenščini, Jezik naših pripovednikov so zbrane v knjigah Jezik naših časnikarjev in pripovednikov (Lj. 1944) in Življenje besed (Mb. 1967)).

⁵⁸ Prim. moj SKJ 2, str. 19—67, zlasti ob Vodniku, Kopitarju, Ravnikarju, Prešernu.

⁵⁹ Npr. Osmá, predelana izdaja, Celovec 1910, str. 157—168. Na podlagi tega in Breznikovih spiskov takih besed samosvoja obdelava pri *Bajcu*: Sprehodi po slovenskem besedišču, JiS 1935/36, str. 172—175, 235—237 (zlasti str. 236 do 237); Ljudske izposojenke, JiS 1936/37, str. 28—33, 81—85; Slovanske izposojenke, JiS 1936/37, 145—151 (piše jih skupaj vendar odklanja).

⁶⁰ *F. Verbinč*, Slovar tujk, podatki s str. 7 in 8 uvoda.

iz zahodnoevropskega kulturnega območja«, na drugem mestu pa, da je tak slovar tujk »danes, kar se tiče gesel, ki jih vsebuje, pravzaprav izbor, saj že fond posameznih strok (tehnični, medicinski, filozofski itd. slovarji) narašča v cele knjige«. Poleg tega je treba upoštevati še dejstvo, da Verbinčev slovar ne upošteva starih prevzetih besed, kot so npr. *hiša*, *knez*, *šlem*, *vino*, *brajda*, *fižol*, *krompir* ipd., načeloma tudi ne besed iz slovanskih jezikov, in sicer deloma zato, ker je V. pač v precejšnji meri pripravljen vzdrževati razliko med tujkami in izposojenkami, deloma pa zato, ker je, kot sam pravi, »gledal tudi na to, kolikor taki pojmi potrebujejo razlago«.

Če v zvezi s povedanim na slepo odpremo strani 7, 53, 89 in 116 Od zadnjega slovarja, ki je napravljen na podlagi alfabeta za pripravljajočo se drugo knjigo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, najdemo med vsakokrat 180 besedami dane strani 106, 30, 70 in 175 prevzetih besed, torej od skupno 720 kar čez polovico, konkretno okrog 380 besed. Tak poskus je seveda prepovršen, da bi bil objektivno natančen tudi v povprečju, kaže nam pa vendarle, kako veliko število je prevzetih besed že v besednjaku, ki niti ne predvideva posebno specializiranega uporabnika. Poleg tega moramo upoštevati še to, da je omenjeno število prevzetih besed ugotovljeno na podlagi bežnega pregleda povprečnega slovaroslovnega poznavalca, še več pa bi jih našel specializirani strokovnjak za slovensko besedje in njegov izvor.

Ali še: če na slepo odpremo Verbinčev slovar tujk in pogledamo, koliko so na tisti strani navedene besede potrebne razlage: na 560. strani potrebujemo razlago v glavnem le pri citatnih besedah in frazah, kot so *populus romanus* »rimsko ljudstvo«, *porridge* »močnik iz ovsenih kosmičev«, *portamento* »prenašanje enega tona ali glasu na drugega«, *portativ* »prenosne orgle iz srednjega veka«, *porte-feuille* gl. portfelj, *portepé* »pri sablji, zlasti častniški, nosilni jermen z zlato ali okrasno reso ali čopom«, *portér* »nosilec, imetnik (vrednostnic)«, *porter* »nosaško pivo« — vse druge besede s te strani so pa take, katerih razlaga ljudem z neprevisoko izobrazbo dejansko ni potrebna: *popularizirati*, *pora*, *porcelan*, *porcija*, *porcijon*, *porfir*, *porfirit*, *Porfirogenet*, *pornograf*, *pornografija*, *pornografski*, *pornokracija*, *porozen*, *port*, *porta*, *Visoka porta*, *portabel*, *portfelj*, *portik*, *portir*, *portirka*, *portlandec* in *porto*. Tj. človek jih pozna tem več, čim bolj je razgledan v predmetnosti, ki jo imenujejo.

To pa velja v precejšnji meri ravno tako tudi glede besed, ki so sicer neprevzete, a jim konkretni pomen vemo le, če poznamo tudi stvari, ki jih zaznamujejo. Če spet samo na slepo odpremo Slovar slovenskega knjižnega jezika I, vendar na taki strani, kjer so besede neprevzete, in

četudi pri tem odpiranju na slepo nimamo največje sreče, ugotovimo, da tudi tu za mnoge izmed njih glede pomena potrebujemo razlage. Na straneh 554/555 so bile same tujke, na str. 458/459 pa besede *dom*, *doma*, *domač*, *domačen*, *domaćica*, *domačica*, *domačija*, *domačijica*, *domačijski*, *domačijstvo*, *domačin*, *domačinec*, *domačinka*, *domačinski*, *domačinstvo*, *domačiti*, *domačnost*, *domačnosten*, *domakniti*, *domala*, *domanji*, *dómar*, *dómarica*, *domaševati*, *domec*. Razen besed *domaševati*, *domakniti* in *domala* se vse sučejo okrog pojma *dom*, kaj marsikatera natančno pomeni, pa nam ni zmeraj jasno (prim. *domaćica*, *domačica*, *domačinec*, *domačinstvo*, *domačiti*, *domanji*, *domec*). Podobno na str. 587 zahtevajo pojasnila besede *enobratinski*, *enoceličar*, *enočlenik*, *enočrten*.

Iz povedanega sledi, da prevzete in neprevzete besede kakega jezika tvorijo precej nerazdeljivo jezikovno celoto; tudi zato se prehudo podarjanje nasprotja med avtohtonim, tj. izvirno domačim, in prevzetim, tj. tujim besedjem, prerado sprevrže v neupoštevanje dejanskega stanja v jeziku in s tem v zvezi v načelno zavračanje vsega prevzetega.

Med prevzete prvine kakega jezika, v našem primeru pa med prevzete besede, moramo šteti tudi t.i. kalke.⁶¹ Teh je zlasti veliko v strokovnih jezikih (praktično strokovnih, tehničnih, znanstvenih), manj v nestrokovnih. V nestrokovnih jezikih nastajajo kalki takrat, ko so ljudje v tesnem jezikovnem stiku z drugim jezikom, mi Slovenci v preteklosti za dolga obdobja z nemščino.

Tretjo obliko prevzetosti vidim v izposoji pomena kakšne sicer že obstoječe besede. Za primer beseda *govornica*. Beseda *govornica* je v slovenščini poimenovanje za osebo ženskega spola, ko govori, in sicer večinoma kakemu zboru ljudi. Moški par tej besedi je seveda *govornik*. Obrazili *-nik* in *-nica* pa se uporabljata tudi za oznako naprave, ki opravlja kako stvar ali ima z njo opraviti, npr. *zvočnik* prenaša zvok, ali pa je kako drugače v zvezi z opravljanim dejanjem — tako se v srbohrvaščini imenuje določeno mesto, kjer ima kdo govor, *govornica*. Ta pomen v zadnjem času družbeni delavci in novinarji vnašajo iz srbohrvaščine (ki sicer veliko manj uporablja t.i. feminative, tj. ženska poimenovanja vzporednih moških, naš primer *govornik* — *govornica*), morda tudi zato, ker se jim zdi ustrezno slovensko poimenovanje prenerodno, ker je dvobesedno, namreč *govorniški oder* ali *pult*. To je nepotrebno in s stališča obvestilnosti sporočila tudi nezaželeno.

⁶¹ Prim. F. Bezljaj, Vloga kalkov v slovenščini, JiS 1959/60, str. 140—143. — Erich Prunč, Das innere Lehngut in der slovenischen Schriftsprache. (Versuch einer Typologie der Lehnprägungen im Slovenischen.) Inauguraldissertation, Graz, 1967.

Naše stališče nasproti prevzetim besedam je posebno vidno formuliral že Breznik, ko je zapisal, da jih ne uporabljamo, če imamo zanje »dobre slovenske izraze«. Ti dobri slovenski izrazi pa morajo biti ljudem precej na splošno znani. Zato je seveda nekoristno in tudi negospodarno ter celo škodljivo, če kako splošno rabljeno prevzeto besedo skušamo spodriniti s sicer domačo, vendar znano samo v kakšnem obrobnem narečju.

Tam, kjer je prevzeta beseda v sopomenskem razmerju s prvotno domačo, je treba najprej ugotoviti, ali sopomenskost velja za vse pomene ali le za nekatere. Če ugotovimo, da je kaka prevzeta beseda, npr. *priroda*, sopomenska domači (v tem primeru besedi *narava*), brez pomišljanja uporabljamo samo domačo. S tem negospodarno, odvečno, nepolno-funkcionalno vzporednico potiskamo na stilno obarvano obrobje besedišča in v končni fazi tudi sploh iz sodobnega slovarja slovenskega knjižnega jezika. Pri tem naj nas ne moti, če taka beseda ostane morda še kot sestavina kake zloženke (kot je npr. *prirodopis*, namesto katerega pa tudi lahko rabimo *naravoslovje*) ali fraze (kot je npr. *po svoji prirodi*, namesto česar pa že tako zveni bolj naravno *po svoji naravi*). Če moramo izbirati med dvema prevzetima besedama, se spet odločimo za tisto, ki je bolj vraščena v slovenski knjižnojezikovni sistem, drugo pa mirno lahko opustimo.

Nekaterim se take sopomenske dvojnice (pa tudi trojnice, kot so *narava — priroda — natura*) zdijo poseben problem, če so strokovni izrazi, termini.⁶² Takrat priporočajo za znanstveno rabo prevzeti, zlasti t.i. mednarodni izraz, za navadno in poljudno rabo pa domačega. Ne morem videti, zakaj bi to bilo dobro, zato namesto enakovredne prevzete besede dokaj dosledno, načeloma pa sploh, uporabljam domačo besedo tudi v znanstvenih besedilih. Tako pravim *narečje* — ne *dialekt*, *slovnica* — ne *gramatika*, *oblika* — ne *forma*, *sklon* — ne *kazus*, *jezikoslovec* — ne *lingvist*, *izrazje* — ne *terminologija*, *pomensko* — ne *semantično*, *pravopis* — ne *ortografija*, *oblikoslovje* — ne *morfologija* ipd. Funkcionalno bolje se mi zdi tudi *zgodovinar* namesto *historiografa*, *zemljepis* namesto *geografija* ipd. Nekaj domačih poimenovanj sem napravil celo sam, npr. *sobesedilo* namesto *kontekst*, da bi bilo izraz na podlagi domačega, splošno

⁶² A. Bajec, JiS 1955/56, Sprehodi po slovenskem besedišču, str. 173—174: »V znanstveni prozi navadno dajemo prednost tujki, v poljudni pa domačemu izrazu. Če pišemo jezikovno razpravo, ki naj jo bero tudi tujci, bomo najbrž rekli adjektiv, adverb, particip, ne pa pridevnik, prislov in deležnik, ker hočemo tujim slavistom olajšati razumevanje v slovanskih jezikih precej različne slovniške terminologije.

Naši zdravniki imajo že lepo izdelano slovensko izrazoslovje, a vendar v strokovni sredini rajši uporabljajo mednarodne izraze.«

znanega korena vsaj približno mogoče razumeti brez posvetovanja s slovarjem tujk že iz sobesedila.

Tam, kjer prevzeta beseda nima domače vzporednice, je pa splošno znana in ne povzroča slovničnih, besedotvornih ali sporazumevalnih težav, pa puščajmo prevzete besede pri miru, in sicer tudi tedaj, če so se izgovorno iz kakršnegakoli razloga oddaljile od izvirnega jezika v večji meri, kot je potrebno (prim. *sviter* nam. *sveter*). Saj nima smisla tratiti sil za to, da bi spodrivali polnofunkcionalne besede s takimi, ki bi si tako polnofunkcionalnost šele morale pridobiti.

Tako imenovane citatne besede⁶³ pa se priporoča rabiti po pameti, tj. zmerno, in sicer predvsem v stalnih besednih zvezah, reklih ali rečenicah. Napačno pa je spet, če med citatne besede silimo izraze, ki so dejansko prevzeti; tako npr. v Verbinčevem slovarju tujk besedi *baby* ali *baby beef*, ki sta sedaj splošno znani slovenski besedi, a se v tem slovarju tretirata, kot da bi bili še zmeraj le angleški, tj. neprevzeti.

Želeti bi bilo, da bi do prevzetih besed zavzeli zmerna stališča, tako da po eni strani ne bi v vsaki prevzeti besedi gledali že kar sovražnika slovenske jezikovne samobitnosti, po drugi pa tudi ne apriorno proglaševali vsako prevzeto besedo kot dobrodošlo sredstvo za slovensko odpiranje v svet, v t.i. mednarodnost, kar bi končno res vodilo — sicer ne v mednarodnost — pač pa v izgubo jezikovne samosvojesti.⁶⁴

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется проблематика перенятых элементов словенского литературного языка, а именно: звуковых, орфографических, морфологических, словообразовательных и лексических. Термин «перенятый» вводится в этой статье как замена терминов «иностранный» и «заимствованный» прежде всего и из-за их понятийной неудовлетворительной разграниченности и из-за их недостаточной ясности. «Перенят» каждый элемент языкового уровня из языка X в язык не-X, как исключение и разновидность A языка X из разновидности B того-же языка (*vikend — gostüvanje*).

1. Источником перенятых звуковых элементов словенского литературного языка являются прежде всего собственные имена иностранных языков, в последнее время особенно английского языка. В противоположность установленной словенской традиции, адаптировавшей почти последовательно-несловенские звуки словенской фонологической системе, в новейшее время наблюдается стремление к упрочнению иностранных звуков в словенских словах как на

⁶³ O tem izrazu gl. moja kritiko SSKJ I, SRL 1971, str. 64—65.

⁶⁴ Mojo sodbo o t.i. puristih prim. v razpravi Sodobno slavistično jezikoslovje v Sloveniji, SRL 1971, str. 13—30, posebno str. 21—23. Tam je navedene še nekaj literature s tega področja.

уровне фонемного инвентаря так и на уровне дистрибуции вариант отдельных фонем (ср. Словенская орфография 1962). Все перенятие иностранные звуки действуют стилистически и они не срослись со системой словенского литературного языка (исключением является лишь звук *dž*, ср. *Madžar, džamija, džus*). Автор смотрит на такой способ «обогащения» словенской фонологической системы как на эрозию фонологических основ словенского литературного языка или по крайней мере как на ненужную complication и в кодировании и в декодировании словенского литературного языка (следствием чего было и могло бы быть уменьшение числа за литературный язык компетентных людей).

2. По существу то-же самое происходит и с перенятой орфографией, в последнее время опять-таки из английского языка. В крайней консеквентности (из-за множества перенятых лексических единиц вероятно в каждый современный литературный язык) это привело бы до требования, что бы писущие и читающие словенский литературный язык владели орфографическими и орфоэпическими правилами практически всех языков мира. Автор не находит реальной возможности для того, что бы мог обучиться чтению записей всех возможных языков мира обыкновенный словенский потребитель соответствующих (особенно научнопопулярных или учебных) текстов (несмотря на то, что он находит такие старания неэкономичными); если в действительности так, то и иностранная орфография сильно уменьшает число в высшем смысле грамотных людей (принятие грамотности как собственности элиты данной нации автор отвергает). Из-за этих причин он советует ограничить оригинальную орфографию в рамках нарицательноименного материала на так называемые цитатные слова, а в рамках собственно-именного материала на латинские письма Европы (и европейских языков в других странах).

3. В морфологии в последнее время (ср. Слов. орфография 1962) сильно ощущалось требование по возвращению к оригинальному морфологическому инвентарю номинативных окончаний латинских и греческих имен (что внесло многие сложности в их графическое изображение). Статья придерживается мнения, что так называемые усвоенные формы являются лучшими, и что надо только их употреблять и в научных книгах. — Проблему несклоняемых существительных (поскольку они не являются мужского рода и не имеют в им. окончании безударный -а и таким образом являются существительными женского рода) автор объясняет опорой таких имен на фамилии, по происхождению мужского рода, например Зофка Кведер — Зофке Кведер (вместо Зофка Кведровка — Зофке Кведровке и младшего Зофка Кведрова — Зофке Кведрове). В других случаях, особенно в аббревиативных названиях типа ЛМС, по существу имеем дело с таким-же явлением: слово женского рода с окончанием ноль, которое такие слова присоединяет к 2-му склонению, трактуется как несклоняемое или как склоняемое с окончанием ноль. — И несклоняемость прилагательных автор объясняет опорой на первичные славянские слова, получившие функциональные качества прилагательного, но не и морфологических (*poseni — fajni*). — Из славянских языков заимствованные окончания причастий имеют литературный характер.

4. В словообразовании обсуждается шире проблематика префиксальных существительных (*podsekretar*), которые теперь уже общепринятые, сло-

жения из сочетаний им. существительное + им. существительное (*avtocesta*) и сложения с нулевым интерфиксом (им. существ. + им. существ. — *angoravolna*, *C-vitamin*). Все упомянутые словообразования надо включить (также и те с нулевым интерфиксом) и в литературный язык и надо писать соединено в соответствии с их статусом как словосоставления, словосочетания и словосочинения.

5. В исследовании перенятых слов в статье обработано понятие цитатного слова как слова, которое не является частью словенского литературного языка и которое в соответствии с этим придерживается правил языка, из которого оно перенято. Полуцитатное слово на данном уровне (чаще всего на орфографическом) трактуется как цитатное, а на других (чаще всего на морфологическом и на орфоэпическом) как словенское.

Из-за сильного натиска иностранных элементов на современный литературный язык малой нации (а также и великой, например на французский язык) статья в общем относится положительно к приспособлению этих элементов данной системе языка, а отвергает принцип увеличения инвентаря основных элементов там, где нет такой необходимости (например в словообразовании).